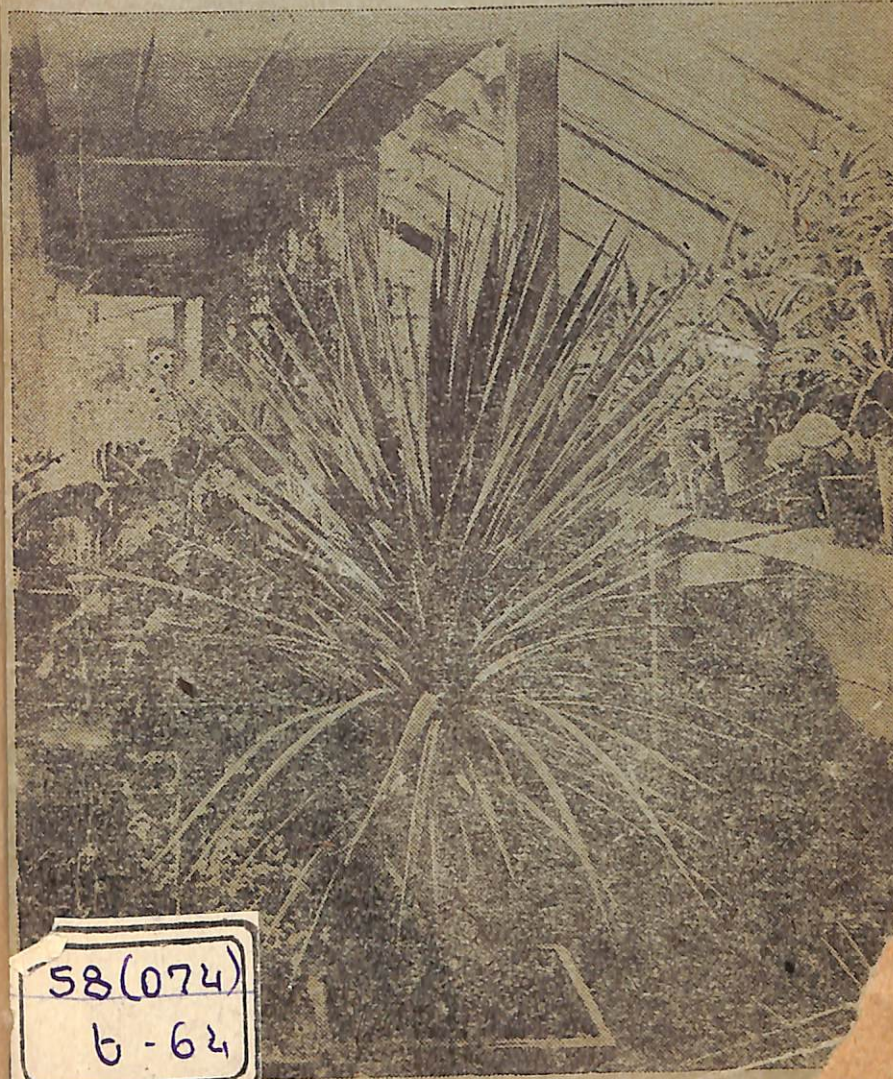

58(074)

6-64

ՈՒՂԵՑՈՒՅՑ

ՅԵՐԵՎԱՆԻ ԲՈՒՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՅԳՈՒ

58(074)

Ե-64

ԼՐԱՅԱՆ

1940

ՅԵՐԵ

20 JUL 2010

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ՅԵՐԿՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՅԵՔ.

ՀԱՅԿԱՆ

АКАДЕМИЯ НАУК СССР—АРМЯНСКИЙ ФИЛИАЛ
БОТАНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ

ПУТЕВОДИТЕЛЬ

ПО ЕРЕВАНСКОМУ
БОТАНИЧЕСКОМУ САДУ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АРМФАН-а
ЕРЕВАН

58(074)

6-64

ԽՍՀՄ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ—ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԻԼԻԱԼ
ԲՈՒՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՈՒՂԵՑՈՒՅՑ

ՅԵՐԵՎԱՆԻ ԲՈՒՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՅԳՈՒ

ԱՐՄՖԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԳՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1 9 4 0

09 APR 2013

3792 34

Ա. Ռ. Ա. Զ. Ա. Բ. Ա. Ն.

Յերևանի Բուսաբանական այգու Ուղեցույցը հրատարակվում է առաջին անգամ, Բուսաբանական այգու 1940 թվին տեղի ունենալիք պաշտոնական բացման կապակցությամբ։ Այս հրատարակությունն ընդգրկում է այգու միայն այն մասը, վորը մտնում է յուրացման առաջին հերթի ծավալի մեջ և կարող է լայն կերպով ցուցադրվել այցելուներին։

Այգու տերիտորիայի մյուս մասը, վորտեղ արդեն կան մասնակի տնկումներ, Ուղեցույցի մեջ չի նկարագրվում։ Ուղեցույցից հեշտ ոգտվելու նպատակով նկարագրումները կատարված են ըստ այգու առանձին բաժինների և վերջիններիս ստորաբաժանումների՝ յենթաբաժինների, հողամասերի, կվարտալների և այլն։ Բացի դրանից, Ուղեցույցին կցված են՝ Բուսաբանական այգու տերիտորիայի յուրացված մասի հեռանկարային պլանը և բաժինների ու յենթաբաժինների սխեմատիկ պլանները։

Ուղեցույցը կազմելիս մենք աշխատել ենք նկարագրումներն աշնպես կատարել, վոր այցելուն հեշտությամբ կարողանա ծանոթանալ այգու ձևավորված բոլոր կարևորագույն ուղեմասերին։

Յերևանի Բուսաբանական այգին յերկու մուտք ունի—առաջինը՝ Բանաբեռ գյուղի կողմից, իսկ յերկրորդը՝ Նորքի ձորով, Ավանի խճուղով։ Ուղեցույցն

այնպես և կազմված, վոր նրանից կարողանան ոգովել թե՛ Քանաքեռի և թե՛ Նորքի մուտքից յեկող այցելուները: Այգու բոլոր հողամասերում կան բացատրական տախտակներ, վորոնք ցույց են տալիս բաժիններ, յենթաբաժիններ, կվարտալներ, հողամասերի և ծառուղիների անունները: Այգու տերիտորիայում ներկայացված բոլոր բույսերն ունեն հատուկ կտիկետներ, վորոնց վրա գրված են բույսի ընտանիքը, ցեղը, տեսակը և ծագման վայրը: Բույսերի տեսակներին անունները բերված են լատիներեն, հայերեն և ռուսերեն լեզուներով: Ուղեցույցը կազմելուն մասնակցել են Բուսաբանական Ինստիտուտի և այգու գլխավոր աշխատակիցներ՝ Աստվածատրյան Զ. Ա., Ավագյան Ա. Ա., Արարատյան Ա. Գ., Խրիմյան Ա. Ի., Ղազարյան Յե. Ս., սլրոֆ. Մաղաքյան Հ. Կ., Ֆեոդորով Ա. Ա., Յարոշենկո Գ. Դ. և Յարոշենկո Պ. Դ.:

Բուսաբանական Ինստիտուտի
գլխավոր Յե. ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Գիտությունների Ակադեմիայի Հայկական Ֆիլիալի Յերևանի Բուսաբանական այգին բռնում է 105 հեկտ. տարածություն և գտնվում է քաղաքից դեպի հյուսիս-արևելք ուղիղ գծով 3,5 կմ հեռավորության վրա, Քանաքեռ և Ավան գյուղերի միջև:

Այգու սահմաններն են—հյուսիսից՝ Քանաքեռից Ավան տանող միջգյուղյան ճանապարհը, վորն անցնում է այգու հյուսիսային մասի ցանկապատի մոտով, արևելյան կողմից՝ Գեղառ-չայ գետակը, հարավից այգուն սահմանակից է Յերևանի Քաղաքային Խորհրդի Գործկոմի հողային ազատ տարածությունը, վորը կազմում է Քանաքեռի հարթավայրում հիմնված անտառապուրակի շարունակությունը:

Այգու տերիտորիան գտնվում է ծովի մակերևույթից 1200—1250 մետր բարձրության վրա, հողերն ընկած են թե՛ Ավանի հովտի հատակ հանդիսացող տափարակ մասում և թե՛ զանազան աշխարհագրական թեքություն լանջերի վրա: Տերիտորիայի կենտրոնական մասում գտնվում է մի բլրակ՝ մոտ 28 հեկտ. տարածությամբ: Բլրակի գագաթը 50 մետր բարձր է տափարակային մասից և դա հնարավորություն է տվել ձևավորել այստեղ Հայաստանի և անալոգ—յերկրների բուսականության տեսակների մի շարք լանդշաֆտա-

այնպես և կազմված, վոր նրանից կարողանան ոգտվել թե Գանաքեռի և թե Նորքի մուտքից յեկող այցե-լուները: Այգու բոլոր հողամասերում կան բացատրա-կան տախտակներ, վորոնք ցույց են տալիս բաժին-ների, յենթաբաժինների, կվարտալների, հողամասերի և ծառուղիների անունները: Այգու տերիտորիայում ներկայացված բոլոր բույսերն ունեն հատուկ ետի-կետներ, վորոնց վրա գրված են բույսի ընտանիքը, ցեղը, տեսակը և ծագման վայրը: Բույսերի տեսակնե-րի անունները բերված են լատիներեն, հայերեն և ռուսերեն լեզուներով: Ուղեցույցը կազմելուն մասնակ-ցել են Բուսաբանական Ինստիտուտի և այգու գիտա-կան աշխատակիցներ՝ Աստվածատրյան Զ. Ա., Ավա-գյան Ա. Ա., Արարատյան Ա. Գ., Խրիմյան Ա. Ի., Ղազարյան Յե. Ս., պրոֆ. Մաղաքյան Հ. Կ., Ֆեոդո-րով Ա. Ա., Յարոշենկո Գ. Դ. և Յարոշենկո Պ. Դ.:

Բուսաբանական Ինստիտուտի
ղիբեկտոր Յե. ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Դիտությունների Ակադեմիայի Հայկական Ֆիլիալի Յերևանի Բուսաբանական այգին բռնում է 105 հեկտ. տարածություն և գտնվում է քաղաքից դեպի հյուսիս-արևելք ուղիղ գծով 3,5 կմ հեռավորության վրա, Քանաքեռ և Ավան գյուղերի միջև:

Այգու սահմաններն են—հյուսիսից՝ Քանաքեռից Ավան տանող միջգյուղյան ճանապարհը, վորն անց-նում է այգու հյուսիսային մասի ցանկապատի մոտով, արևելյան կողմից՝ Գեղառ-չայ գետակը, հարավից այ-գուն սահմանակից է Յերևանի Քաղաքային Խորհրդի Գործկոմի հողային ազատ տարածությունը, վորը կազ-մում է Քանաքեռի հարթավայրում հիմնված անտա-ռապուրակի շարունակությունը:

Այգու տերիտորիան գտնվում է ծովի մակերևույ-թից 1200—1250 մետր բարձրության վրա, հողերն ընկած են թե Ավանի հովտի հատակ հանդիսացող տա-փարակ մասում և թե զանազան աշխարհագրական թե-քության լանջերի վրա: Տերիտորիայի կենտրոնական մասում գտնվում է մի բլրակ՝ մոտ 28 հեկտ. տարա-ծությամբ: Բլրակի գագաթը 50 մետր բարձր է տա-փարակային մասից և դա հնարավորություն է տվել ձևավորել այստեղ Հայաստանի և անալոգ—յերկրների բուսականության տեսակների մի շարք լանդշաֆտա-

յին խմբեր ու նպատակահարմար կերպով ոգտադրածել ջրմուղի միջոցով բլրակը բարձրացող ջուրը՝ վոռոգման եւ ջրային մակերեսներ ստեղծելու համար:

Բուսաբանական այգու կլիմայական պայմանները Յերևանի պայմաններից տարբերվում են նրանով, վոր Բուսաբանական այգում ձմեռն ավելի խիստ ե, ձմեռվա միջին ջերմությունը մոտ 2°C ե ավելի ցածր ե Յերևանի ձմեռվա միջին ջերմաստիճանից, դրա հետևանքով ել Բուսաբանական այգում վեգետացիոն շրջանի տևողությունը մոտավորապես 15 օրով ավելի կարճ ե, քան Յերևանում: Զերմության բացարձակ մաքսիմումն ամառը հասնում ե 40° -ի, ձմեռվա միջին ջերմությունը հասնում ե $8-14^{\circ}$ զերոյից ցած, իսկ առանձին տարիներին՝ մինչև 25° ե ավելի ցած: Տեղումների միջին տարեկան քանակը կազմում ե 330—360 մ. մ.: Տեղումները լինում են գլխավորապես ձմեռը ե զարնանը, ամառվա շրջանը բնութագրվում ե տեղումների զրեթե լրիվ բացակայությամբ: Գարնանը ե ամառը փչում են տարբեր ուղղություն քամիներ, վորոնք հաճախ հասնում են շատ մեծ ուժի: Տերիտորիայի հողերն ըստ իրենց հզորություն ե կմախքայնություն այգու տարբեր մասերում բավական տարբերվում են իրարից: Յենթահողը նույնպես ունի բնորոշ տարբերություններ: Այստեղ մեծ մասամբ կարմիր ու սև տուֆ ե, անդեզիտաբազալտային լավա ե միայն մի աննշան մասը կազմված ե գելյուլիտ արտաբերումներից:

ԱՅԳՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բուսաբանական այգու տերիտորիան կազմված ե Ավան գյուղի նախկին հողերից, վորոնց վրա կազմա-

Յերևանի Բուսաբանական այգու նախագիծը.

կերպոված եր Զինկոտայի մերձքաղաքային խորհրդանո-
սությունը, իսկ դրա լիկվիդացիայից հետո՝ ծխախոտի
փորձակայանը, և Քանաքեռ գյուղի ու Յերևանի Քաղ-
խորհրդի հողերից: Այդուհետև մոտիկ գտնվում են
Ավանի տուֆի և ավազի հանքերը:

Բուսաբանական այգու կազմակերպումն սկսվել է
1935 թվի հուլիսին, ԽՍՀՄ Գիտությունների Ակադե-
միայի Հայկական Ֆիլիալի նախաձեռնությամբ: Բու-
սաբանական այգու կազմակերպման հեռանկարային
պլանը կազմելու համար 1935 թ. ոգոստոսին Յերևա-
նում հրավիրվել է մի խորհրդակցություն, վորին
մասնակցել են Լենինգրադից, Կիևից, Թբիլիսիից և
այլ քաղաքներից յեկած մի շարք խոշոր մասնագետ-
ներ: Այդ խորհրդակցությունը մշակվել են Յերևանի
այգու խնդիրները և աշխատանքի ուղղությունը, տե-
րիտորիայի յուրացման պլանն ըստ տարիների և այ-
գու կառուցվածքը: Սկզբնական ճարտարապետական
պլանը կազմելու աշխատանքը հանձնարարվել է պրոֆ.
Լ. Ա. Իլյինին, իսկ հետագայում գլխավոր պլանը վերջ-
նականապես մշակվել է Հայպետ. նախագծային տրես-
տում՝ ճարտարապետ Գ. Ս. Մուրզայի ղեկավարու-
թյամբ:

Այգու աշխատանքներն սկսվել են 1935 թ. յերկ-
րորդ կեսից: Առաջին տարվա ամբողջ բյուջեն յե-
ղել է 35 հազար ռուբլի, վորը ծախսվել է մի փոք-
րիկ ջերմատան կառուցման, 0,5 հեկտ. տնկարանի հիմ-
նադրման և Հայաստանի վայրի բույսերի սերմեր
հավաքելու վրա: Հետագա 1936 և 1937 թ. թ. աշխա-
տանքները նույնպես զգալի ծավալ չստացան, քանի
վոր այգուն հատկացվող միջոցները շատ անբավարար
էին: Առաջին յերկու և կես տարվա ընթացքում վոչ

մի կազմակերպություն չհետաքրքրվեց կուլտ-կրթա-
կան տեսակետից այնպիսի մի կարևոր հիմնարկու-
թյան աշխատանքներով, ինչպիսին Բուսաբանական այգին է:
Դրա հետևանքով այգին քարշ եր տալիս իր խղճուկ գո-
յությունը և գուրկ եր մինիմալ հնարավորություննե-
րից, ինչպես աշխատանքները ծավալելու համար անհրա-
ժեշտ նյութական-տեխնիկական բազայի, նույնպես և
իր նվաճումները ցույց տալու տեսակետից: 1938 թ.
սկզբից այգին թևակոխում է իր նոր շրջանը: Գիտու-
թյունների Ակադեմիայի Հայկական Ֆիլիալի նախա-
գահությունը նոր կազմի միջնորդությամբ Հայկական
ԽՍՀ կառավարությունը զգալի միջոցներ և հատկացում
այգու շինարարության ու պահպանման համար և ապա
մի քանի անգամ լրում է Բուսաբանական այգու հար-
ցը և նշում է այն միջոցառումները, վորոնք ապահո-
վում են այգու շինարարության արագ տեմպը: 1940
թվի սկզբին Հայկական ԽՍՀ Ժողկոմխորհը քննարկեց
Բուսաբանական այգու աշխատանքների հարցը և հա-
տուկ վորոշում կայացրեց այգու առաջին հերթնամառ-
վա վերջին բաց անելու մասին, այն հաշվով, վոր բա-
ցումը համընկնի Հայաստանում Խորհրդային իշխանու-
թյունն հաստատելու XX տարեդարձին: Այժմ, Հայաս-
տանի պատմության մեջ առաջին անգամ, մայրաքա-
ղաքի և ամբողջ հանրապետության աշխատավորները
հնարավորություն ունենա այցելելու և ծանոթանալու
յերկրի ու ամբողջ աշխարհի բուսական հարստություն-
ներին և իրենց ազատ ժամերն ու հանգիստը կուլտու-
րական ձևով անցկացնել Բուսաբանական այգում, վո-
րը հանդիսանում է խորհրդային իրավակարգի դա-
վակը: Այս նոր նվաճումը հնարավոր յեղավ միայն

շնորհիվ այն հատուկ ուշադրության, վոր վերջին 2—3 տարվա ընթացքում ցուցաբերեցին Հայկ. ԽՍՀ-ի գերեկախի ուղղանքը:

ԲՈՒՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՅԳՈՒ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Յերևանի Բուսաբանական այգին մտնում է Գիտությունների Ակադեմիայի Հայկական Ֆիլիալի Բուսաբանական Ինստիտուտի կազմի մեջ, վորը կազմակերպվել է 1939 թվին—Բուսաբանական այգու և Կենսաբանական Ինստիտուտի նախկին բուսաբանական սեկտորի բազայի վրա:

Բուսաբանական Ինստիտուտն ունի հետևյալ բաժինները.

1. Բույսերի սիստեմատիկայի և աշխարհագրության սեկտոր.

2. Բուսական հումուսի սեկտոր.

3. Գեոբոտանիկայի և եկոլոգիայի սեկտոր.

4. Բուսաբանական այգի.

5. Ցիտոլոգիական լաբորատորիա.

6. Հերբարիում.

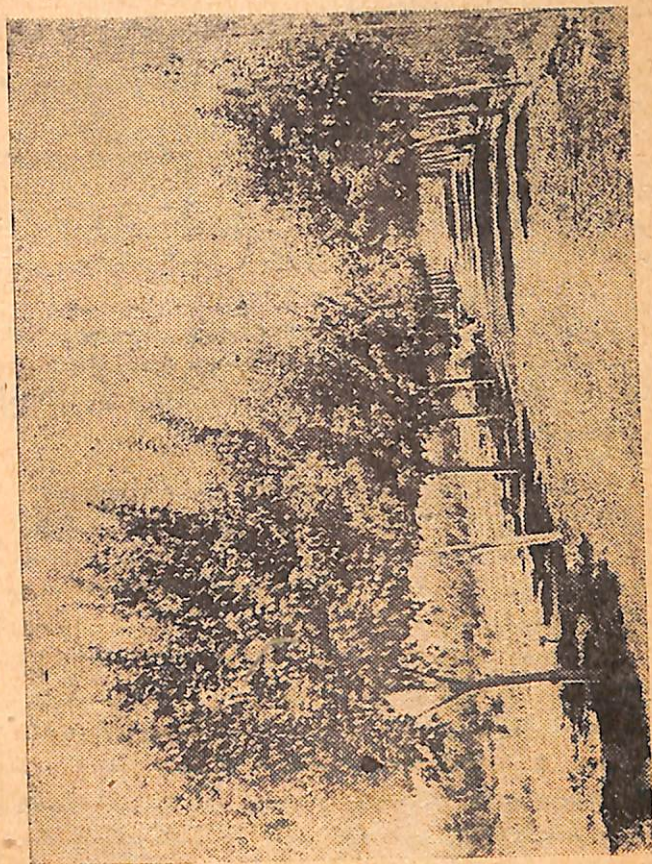
7. Գրադարան:

Բուսաբանական այգին իր հերթին ունի հետևյալ գիտական բաժինները.

1. Հայկական ԽՍՀ-ի ֆլորայի և բուսականության բաժին—գոյություն ունի 1937 թվից.

2. Աշխարհագրական բաժին—կազմակերպված է 1940 թ. գարնանից.

3. Պուրակային տնկարքերի և կանաչադարձման բաժին—կազմակերպված է 1936 թվից: Ներկայումս ունի հետևյալ յենթաբաժինները.

Ծառուկի
Acer Negundo.

- ա) դենդրոլոգիական,
- բ) պուերակային,
- գ) ծաղկաբուծություն:

4. Ոգտակար բույսերի բաժին—կազմակերպված է 1940 թվից.

5. «Բուսական հումուս» հոդամաս—գոյություն ունի 1938 թ.

6. Բուսաբանական այգու Կիրովականի լեռնային բաժանմունք—կազմակերպված է 1936 թվից.

7. Տնտեսական բաժին:

Այգին ունի նաև ծառաբույսերի տնկարաններ և ծաղիկների բուծարաններ (8 հեկտար տարածությամբ), ջերմոցային տնտեսություն, սերմային և ոգեբուծության կայաններ:

ԲՈՒՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՅԳՈՒ ՊՈՒՐԱԿՈՅԻՆ ՏՆԿԱՐՔՆԵՐԸ

Բուսաբանական այգու այցելուները Քանաքեռի կողմից մտնելով այգին, անցնում են № 1 ծառուղով, վորի յերկու կողմից տնկված են արևելյան չինարի (*Platanus orientalis*) յերիասարդ ծառեր: Այդ ծառը ծագումով Փոքր Ասիայից է: Հասունացած վիճակում հասնում է մինչև 30 և ավելի մետր բարձրության: Այն վայրերում, վորտեղ ամառը շոգ է, արևելյան չինարը բավական ցրտակալուն է: Գլխավոր մուտքից վոչ հեռու, կենտրոնական ծառուղուց (№ 1) առանձնանում է մի այլ ծառուղի (№ 2), վորի յերկու կողմից տնկված է ճապոնական սոֆորա (*Sophora japonica*): Քիչ ավելի հեռու, խճուղուց դեպի ձախ, ձգվում է № 3 փոքրիկ ծառուղին, վորի կողքերին տնկված

են արջատխիլ (*Corylus colurna*), ձիակասկ (*Aesculus hippocastanum*) և լայնատերև համփիլ (*Philadelphus latifolius*): Արջատխիլը շատ հետաքրքրական անտառային տեսակ է և վայրի ձևով աճում է Հայաստանի անտառներում—Իջևիանի, Շամշադինի և այլ շրջաններում: Արջատխիլը շատ մոտ է սովորական մանր կաղինին, բայց տարբերվում է նրանով, վոր մանր կաղինը թուփ է, մինչդեռ արջատխիլը բարձրաբուն ծառ է, վոր հասնում է մինչև 30 և ավելի մետր բարձրության:

Այդ ծառուղուց դեպի ցած, այսինքն դեպի շրջանը, խճուղու յերկու կողմերում դասավորված են այգու № № 23 և 92 կվարտալները, վորտեղ տնկված են վարդածաղկավորների և թիթեռնածաղկավորների ընտանիքներին պատկանող զանազան ծառային և թփային ներկայացուցիչներ:

Խճուղուց դեպի աջ, № № 92—93 կվարտալներում դասավորված են թիթեռնածաղիկների (*Papilionaceae*) ընտանիքի մի քանի ներկայացուցիչներ, ինչպես են, որինակ՝ *Colutea*-ի տարբեր տեսակները, սպիտակ ակացիան, դեղին ակացիան (*Caragana arborescens*), գլեղիչիան (*Gleditschia triacanthos*), ճապոնական սոֆորան (*Sophora japonica*) և այլն:

Այստեղ են տնկված նաև ֆոշնու (*Celtis*) զանազան տեսակները, ինչպես նաև իսպանական դրոկի (*Spartium junceum*) մի քանի թփեր:

Այդ հոդամասի դիմաց, ճանապարհից դեպի ձախ, № № 23 և 24 կվարտալներում շարունակվում են թիթեռնածաղկավորների կոլեկցիոն տնկարքները, վորոնք են՝ կարագանի վեց տեսակ, հուդայի ծառի (*Cercis*) զանազան տեսակներ, յերկու տեսակ տաթֆա և այլն:

Ամորֆաներից ուշադրության արժանի յե, մանավանդ իր դեկորատիվ տեսքով, ցածրահասակ ամորֆան (*Amorpha canescens*)՝ ծաղուժով Հյուսիսային Ամերիկայից: Այս թուփը տնկված է մի փոքրիկ ծառուղու յերկու կողմերում:

Այցելուն հնարավորություն ունի այստեղ ծանոթանալու նաև լեսպեզաբիային (*Lespedeza bicolor*)— սա հեռավոր-արևելյան դեկորատիվ թուփ է, վորը ծաղկում է ուշ աշնանը բաց մանուշակագույն ծաղիկներով, ծանոթանալու ներկատու որոճին (*Genista tinctoria*), վորը ծաղկում է ամռանը, դեղին ծաղիկներով: Այնուհետև, այս նույն՝ № № 23 և 24 կվարտալներում դասավորված են վարդածաղկավորների (*Rosaceae*) ընտանիքի վորոշ ներկայացուցիչներ, այդ թվում ասպիրակի (*Spiraea*) 7 տեսակ, ֆիզոկարպուսի (*Physocarpus*) 3 տեսակ, այնուհետև ասպիրակներին ցեղակից ստեֆանանդրան (*Stephanandra Tanakae*), դեկորատիվ թվում ոռոտախոսը (*Rhodotypos kerrioides*), վորը վաղ գարնանը ծաղկում է հասմիկի ծաղիկները հիշեցնող սպիտակ ծաղիկներով: Այնուհետև այստեղ գտնում ենք արոսատերև ասպիրակ, սզնու (*Crataegus*) հեռավոր-արևելյան և հյուսիս-ամերիկյան տեսակները, *Cotoneaster*-ի ամելանչիերի (*Amelanchier*) զանազան տեսակները, ինչպես նաև «ճապոնական սերկևիլի» (*Chaenomeles cathajensis*) հատուկ տեսակը:

Այս բույսերի կենդանի կոլեկցիաները դիտելուց հետո այգու այցելուն խճուղով դիմում է դեպի Բուսաբանական այգու կենտրոնական մասը և ընկնում այսպես կոչված մեծ շրջանի տերիտորիան: Այդ շրջանի կենտրոնում կանգնած է Վ. Ի. Լենինի արձանը, վոր

կերտել է ՀԽՍՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, քանդակագործ Ս. Ստեփանյանը:

Շրջանի այդ կենտրոնական մասից դեպի դուրս շրջանագծով դասավորված է վեց ծաղկանոց, վորոնց մեջ տնկված են մշտադալար գերամաստի (*Viburnum tinus*) ծառեր: Ծաղկանոցների արտաքին յեզրերին տնկված են արևելյան կոմպակտ ձևի տույայի (*Thuja orientalis* var. *compacta*) թփեր, իսկ ծաղկանոցների ներսի կողմից՝ Լավսոնի կոմպակտ ձևի նոճու (*Chamaecyparis Lawsoniana* var. *compacta*) թփեր: Այս բույսերի կոմպակտ ձևերը վեջ ալ ինչ են, բայց յեթև մուտացիաներ, վորոնք հետագայում այգեգործների կողմից բաղմացվել են իրենց դեկորատիվ հատկությունների համար: Բնության մեջ, վայրի վիճակում, կոմպակտ ձևեր չեն հանդիպում, բայց այդ ձևերը լայն կերպով կիրառվում են այգիներում և պուրակներում տնկելու համար:

Ծաղկանոցներից դեպի դուրս, արտաքին շրջանում, յերկու շրջանային ուղիների միջև № № 25—27 և 94—97 կվարտալներում գտնվում են զանազան փշատերև ծառերի տնկարքներ: Այստեղ գտնվում է յեղևնու յերկու տեսակը՝ սովորական յեղևնի (*Picea excelsa*), վորը տնկված է այդ կվարտալների ներքին յեզրով մի շարքով, և սիրիբաղկան յեղևնի (*Picea obovata*), վորն այստեղ ներկայացված է յերկու փոքրիկ ծառով: Այնուհետև այստեղ կան Վրաստանի և Աբխազիայի անտառներում լայն կերպով տարածված կովկասյան յեղևնու (*Abies Nordmanniana*) մի քանի խմբեր, կան նաև ճապոնական յեղևնու (*Abies firma*) մի յյանի խմբեր:

№ № 27 և 97 կվարտալների կենտրոնական մասե-

3792-74

բում գտնվում են հիմալայան մայրի (Cedrus deodara) 2 խումբ: Դա շատ հետաքրքրական և դեկորատիվ ծառ է, վորն աճում է հիմալայան լեռներում, ծովի մակերևույթից մինչև 3200 մետր բարձրության վրա և տեղում հասնում է մինչև 100 մետր բարձրության: Այս ծառը լայն տարածված է Թրիլիսի քաղաքի փողոցներում, վորտեղ նա իրեն լիովին արգարացրել է: Յերևանի պլանաններում այդ տեսակը ներկայումս փորձվում է: Այնուհետև, այստեղ կա Լավսոնի նոճու բրգաձև փոփոխակը (Chamaecyparis Lawsoniana v. pyramidalis)—չափազանց գեղեցիկ ծառ է և իր արտաքին տեսքով հիշեցնում է բրգաձև նոճի, բայց վերջինից տարբերվում է իր ցրտակայունությամբ, հետևվապես և իր պիտանիությամբ, այն վայրերի համար, վորտեղ դաժան ձմեռ է լինում: Այդ ծառի հայրենիքը Հյուսիսային Ամերիկան է: Այնուհետև նույն տեղում կա Հյուսիսային Ամերիկայի արևմտյան տույա, վորն այստեղ ներկայացված է պարտեզային յերկու ձևով՝ բրգաձև (Thuja occidentalis var. pyramidalis) և գլոբոզաձև (Thuja occidentalis var. globosa): Այնուհետև այստեղ կան գետի մայրի (Libocedrus decurrens), ծագումով Հյուսիսային Ամերիկայից, և որիդինալ ճապոնական տույսիկ (Thujopsis dolabrata):

№ № 27 և 97 կվարտալների տրտաքին սահմանների ուղղությամբ տնկված է յուզկա (Jycca filamentosa): Սա շատ որիդինալ հյուսիս-ամերիկյան բույս է՝ շուշանագդիկների ընտանիքից, վորը ծագվում է խոշոր գեղեցիկ ծաղիկներով, բարձր ծաղկացողունների վրա: Հիմալայան մայրի խմբերում տնկված է կենու կամ կարու-րածառի (Taxus baccata) մի քանի որինակ: Այս ծառ-

աչքի յե ընկնում իր շատ դանդաղ աճեցողությամբ և չափազանց ամուր ու կայուն բնափայտով: Ներկայումս այդ ծառը վայրի ձևով աճում է Հայաստանի վորոշ անտառներում, գլխավորապես Դիլիջանի շրջանում: Մի քանի հարյուր տարի սրանից առաջ կենին Հայաստանում ավելի լայն տարածում ուներ և ներկայացված էր շատ խոշոր որինակներով: Հին յեկեղեցիներում և այլ շինություններում յերբեմն հանդիպում են կենու փայտից շինված դռներ, վորոնք, չնայած հարյուրամյակների հնություն ունեն, բայց և այնպես շատ լավ են պահպանվել:

Կենտրոնական ծառուղու չինարների միջև, № № 25 և 94 կվարտալների սահմանների ուղղությամբ տնկված է սովորական յեղենու հատուկ պարտեզային ձևը—Picea excelsa var. compacta:

Կենտրոնական շրջանից շառավղային ուղղությամբ սկսվում են հետևյալ ծառուղիները՝ 94 և 95 կվարտալների միջև ընկած ծառուղին, վորը բարձրանում է դեպի բլուրը և վորի յերկու կողմից տնկված են ամերիկական հացենի—Fraxinus lanceolata և կովկասյան յեղենի—Abies Nordmanniana, № № 26 և 27 կվարտալների միջև ընկած ծառուղին, վորի յերկու կողմից տնկված է ձիակաակ—Aesculus hypocastanum, № № 96 և 97 կվարտալների միջև ընկած ծառուղին, վորը վերջանում է փոքրիկ շրջանով. ծառուղու յերկու կողմից տնկված են դանդաղ սուբտրոպիկ տեսակներ: Վերջապես, մեծ շրջանից դեպի հյուսիս սկսվում է № 3 մեծ ծառուղին, վոր ձգվում է մինչև Բուսաբանական այգու սահմանը—դա այսպես կոչված «վարդերի և շատրվանների» ծառուղին է: Այս ծառուղու ամբողջ կենտրոնական մասը բռնված է վարդերով: Այստեղ ներ-

կայացված ե վարդերի բազմատեսակ զուլյների և յե-
րանգների 200-ից ավելի սորտ:

Վարդերի և շատրվանների ծառուղու սկզբի և վեր-
ջին մասում տնկված ե սպիտակ ակացիա (*Robinia*
pseudoacacia), իսկ կենտրոնական մասում՝ դրա գըն-
դաձև տեսակը—*Robinia pseudoacacia* var. *umbracu-*
lifera Bessoniana: Գնդաձև ակացիան մուտացիա յե,
վորը բազմացնում են սովորական ակացիայի վրա
պատվաստելու միջոցով: Բնության մեջ գնդաձև ակա-
ցիան վայրի ձևով չի հանդիպում: Այդ ձևը չի ծաղ-
կում և պտուղ չի տալիս: Բազմացնում են պուրակնե-
րում տնկելու համար, վորտեղ դա շատ բարձր է
գնահատվում իր սաղարթամասի գեղեցիկ կոմպակտ-
ձևի պատճառով: Սովորական սպիտակ ակացիան ծա-
ղումով Հյուսիսային Ամերիկայից ե:

Վարդերի ծառուղու այն մասում, վորն ամենից
մոտ ե մեծ շրջանին, սպիտակ ակացիայի ծառերի միջև
տնկված ե գեյգիա (*Deutzia gracilis*)—ամառվա ա-
ռաջին կեսում գեղեցիկ ծաղկող մի թուփ, և հնդկական
յեղրեմիան (*Lagerstroemia indica*)—սա մի չափա-
զանց գեղեցիկ ծաղկող թուփ ե, վորն աշնան սկզբին
ծածկվում ե բաց-մանուշակագույն ծաղիկներով:

Վարդերի ծառուղու կողքերից, նրա մեծ շրջանից
ամենից հեռու գտնվող մասում, № № 39 և 40 կվարտալ-
ներում տնկված են զանազան ծառերի «լալկան» ձե-
վերը: Դա այսպես կոչված «լալկան այգին» ե: Տըն-
կարճներն այստեղ դեռ չեն վերջացել և կշարունակվեն
մի շարք տարիներ, յերբ ձեռք կբերվին և կաճեցվեն
համապատասխան տնկիներ:

Ծառերի «լալկան» ձևերը մուտացիաներ են, կամ
խոտորոմներ նոր-ձայից, վորոնք բազմացվում են միայն

պատվաստի միջոցով: «Լալկան ծառերի» ճյուղերն
աճում են աննորմալ, կախվելով դեպի ցած:

Այս նույն հողամասում ել հետագայում կկենտրո-
նացվեն զանազան ծառերի բրգաձև տեսակները: Իրանք
այլ կարգի մուտացիաներ են, այն ե՝ աննորմալ բույ-
սեր են, վորոնց ճյուղերը ձգվում են դեպի վեր, վորով
ամբողջ ծառն ստանում ե նեղ բուրգի կամ սյունա-
նման ձև:

Այգու այցելուն «լալկան» ձևերից այստեղ կարող ե
ծանոթանալ «լալկան» թթենուն—*Morus alba* var.
pendula, «լալկան» հացենուն—*Fraxinus excelsior*
var. *pendula*, «լալկան» կնձենուն—*Ulmus hollandica*
var. *pendula* և «լալկան» նոճուն—*Chamaecyparis pi-*
sifera var. *filifera*: Այնուհետև այստեղ կան լալկան թը-
փեր, այսինքն կախվող գազաթով, ինչպես որինակ՝ հաս-
միկը—*Jasminum nudiflorum*—սա դեկորատիվ թուփ
ե, վորը ծաղկում ե վաղ գարնանը, ունենում ե գեղին
ծաղիկներ, Վիլսոնի ծորենին—*Berberis polyantha* var.
Wilsoni, կանտոնյան ասպիրակը—*Spirea cantonien-*
sis: Վերջինս հետաքրքրական ե նրանով, վոր ձմեռը
նրա թփերի վրա յերկար ժամանակ մնում են կար-
մրավուն յերանգավորված տերևները: Այսպիսի բույ-
սերը կոչվում են «ձմռա-կանաչ»:

№ № 39 և 40 կվարտալների արտաքին յեղրերին
տնկված ե չինական գնդաձև կիպրոսը (*Ligustrum si-*
nense): Այժմ այդ նույն տեղում են գտնվում բրգաձև
թթենին—*Morus alba* var. *pyramidalis*, գնդաձև բնա-
վոր թթենին—*Morus alba* var. *globosa*, բրգաձև
նոճին—*Chamaecyparis Lawsoniana* var. *pyramidalis*,
արևմտյան տուլայի մի քանի ձևեր, յուշկա և մի
քանի այլ ծառաթիպային բույսեր:

Վարդերի ծառուղու վերջում, № 41 կվարտալում գտնվում են հետեյալ բույսերը՝ լալկան ուռենի—*Salix alba* var. *vitellina pendula*, բուդեյայի դանազան տեսակները, այնուհետև ազալիճների (*Verbenaceae*) ընտանիքին պատկանող թփուտներ—*Vitex Agnus Castus*, վորի պտուղները տաքդեղի հոտ ունեն հզոր են ածվում վորպես սև տաքդեղի սուբստանցիա կամ փոխարինող, *Vitex Negundo*—դեկորատիվ թուփ, կարիսպտերիս ինկանա—*Caryopteris incana*, ամերիկական կալիկարպա—*Callicarpa americana*—դեկորատիվ թուփ, վորը դեկորատիվ է վոչ թե ծաղիկներով, այլ պտուղներով՝ աշնանը դրա ճյուղերը ծածկված են լինում բազմաթիվ մանր վառ-մանուշակագույն պտուղներով։ Վերջապես, № 14 և 42 կվարտալների սահմանի վրա, փոքր շրջանով տնկված է արևմտյան տույայի բրգանման ձեռը։

Վարդերի ծառուղուց դեպի արևմուտք գտնվում է այսպես կոչված «շրջան-աստղը» (№ 15 կվարտալ)։ № 15 կվարտալի կենտրոնում մի սոճու շուրջը տնկված է սարադան—*Cotinus Coggygia* (*Rhus cotinus*)։ Դա յերաշտակալուն թուփ է, վորը գործ է ածվում տափաստանային շրջաններում՝ անտառամերձիկորացիայի մեջ։ Այս բույսն ունի նաև տեխնիկական նշանակություն, վորովհետև դրա տերևները պարունակում են դաբաղանյութ է գործ են ածվում կաշի դաբաղելու համար։ Իր շատ զեղեցիկ ծաղիկների շնորհիվ այս թուփն ոգտագործվում է վորպես դեկորատիվ տեսակ նաև պուրակային շինարարության մեջ «կեղծամածառ» (*Perrückenbaum*) անվան տակ։

Սարադանը վայրի ձևով աճում է Հայաստանում, Ախթալայի, Իջևանի և այլ շրջաններում բուսելով հա-

րավային ժայռոտ լանջերը բոխու, գիհու և այլ տեսակների հետ։

Այդ շրջանի արտաքին յեղրով հիրրիզ գերմանական հիրիկի (*Iris germanica* *Hybrida*) շրջանային յերկու շարքերի միջև տնկված է դափնակեռասի (*Prunus Laurocerasus*) մշտադալար մի թուփ, վորը վայրի ձևով աճում է արևմտյան Վրաստանում, Հյուսիսային Կովկասում և այլուր։

№ 15 կվարտալի շրջանագծի ուղղությամբ կան 5 կանաչ հատվածներ։ Յուրաքանչյուր հատվածի մեջտեղում տնկված է տերևաթափ սուլանժի կղբու (*Magnolia Seoulangiana* *Hor.*) մեկ ծառ։ Այս կղբին շատ էֆֆեկտավոր դեկորատիվ մի ծառ է, ունենում է խոշոր սպիտակ ծաղիկներ, վորոնք շատ նման են Սեվ ծովի ափի համար սովորական, մշտադալար կղբուն (*Magnolia grandiflora*), բայց վերջինիս համեմատությամբ սուլանժի կղբին ավելի ամուր է և լավ է դիմանում ձմռան ցրտերին։ Կղբու շուրջը տնկված են զանազան դեկորատիվ թփեր, իսկ այդ հատվածի յեղրերին տնկված արեւելյան կոմպակտ տույայի յերիտասարդ ծառեր, վորոնց այցելուն արդեն ծանոթացել է այգու մյուս բաժիններում։

№ 15 կվարտալից դեպի դուրս, № 4, 9, 13, 18, 20, 21 կվարտալներում կան նույն սուլանժի կղբու և մեկ շարք ճապոնական թղկու (*Acer palmatum*) տնկիներ։ Այս ծառը ծագումով ճապոնիայից է, աչքի յե ընկնում շատ դեկորատիվ տերևներով։ Թղկիների իջև տնկված են մշտադալար ճապոնական կիպրոսի *Ligustrum japonicum*) թփեր։ Ավելի հեռու յեղրերին տնկված է ճապոնական ծաղկային բալի «հիսակուրա» սորաի (*Prunus serrulata* var. *Hisakura*) մեկ շրջա-

նաձև շաքր: Այս մասը միայն ղեկորատիվ արժեք ունի, շնորհիվ իր շատ խոշոր լիաթերթ ծաղիկների: Զանազան սորտերի ղեկորատիվ բալերը շատ տարածված են Ճապոնիայում: Ճապոնական բալերի ծաղիկները հանդիսանում են ճապոնական ազգային ծաղիկներ: Ճապոնիայում այս բալերի ծաղկման շրջանում հատուկ ազգային տոն են կատարում: Ճապոնական բալերը ծաղկում են գարնանը: Սուլանժի կղզին ծաղկում է ամռան սկզբին: Հենց այստեղ ել կան նաև գնդաձև բնավոր թթենու և մի քանի այլ բույսերի տնկիներ:

«Շրջան-աստղի» կենտրոնական մասից շառավղային ուղղությամբ սկսվում են վեց ծառուղիներ: Դրանցից մեկին (№ 2 ծառուղուն), վորն անցնում է № № 4—18 կվարտալների միջով և տնկված է սոփորայով, ինչպես նաև № № 18—20 կվարտալների միջև գտնվող ձիակակի փոքրիկ ծառուղուն այցելուն արդեն ծանոթացել է: № 4 ծառուղու յերկու կողմում տնկված է բրդաձև բարդի (*Populus nigra* var. *pyramidalis*): № 5 ծառուղին, № № 13 և 21 կվարտալների միջև, տնկված է միատերև հացենիով: Դա սովորական հացենու (*Fraxinus excelsior* var. *monophylla*) շատ որդիներով մուտացիայի, հացենու համար անսորմալ տերևներով: Սովորական հացենու տերևները բարդ փետրաձև են, միատերև հացենու տերևները պարզ են, մեկական: Միատերև հացենին տալիս է բրդաձև բարձր ծառեր և աչքի յն ընկնում իր արագ աճով: Դա շատ արժեքավոր պուրակային տեսակ է:

Միատերև հացենու ծառերի միջև տնկված են հոտավետ կամ կանադական սպարախի (*Rhus aromatica*) թփեր: Դա ղեկորատիվ թուփ է, ծաղուամով Հյուսիս-

Heracleum-ի վայրի տեսակը Բուս. այգում.

սայրն Ամերիկայից, հոտավետ տերևներով, վորտեղից և առաջացել է նրա անունը:

Այդ ծառուղու կողքերից բաժանվում են յերկու ծառուղի՝ անկված ամերիկական հացենիով (*Fraxinus pensilvanica*): Տեղ-տեղ վրան պատվաստված է պտերատերև հացենու (*Fraxinus excelsier* var. *asplenifolia*) հատուկ պարտեզային ձևը՝ շատ նեղ զեղեցիկ տերևներով: Այստեղ հացենիների միջև անկված է խոշորափուշ սզնի (*Crataegus macracantha*), ծագումով Սիբիրից:

Բուսաբանական այգու հյուսիսային սահմանի ուղղությամբ, № 1 կվարտալում կան բրդաձև բարդու (*Populus nigra* var. *pyramidalis*) անտառի նման համատարած անկարքներ, իսկ այդ կվարտալի արևելյան մասում՝ կանադական բարդու (*Populus canadensis*) անկարքներ: Բրդաձև կամ խտալական բարդին ծագել է Կենտրոնական Ասիայում, բայց մեղ մոտ բերված է Իտալիայից: Դա բարդու այն տեսակն է, վորն ամենից ավելի յի տարածված Հայաստանում և առհասարակ ամբողջ Յևփրոպայում: Կանադական բարդին հանդիսանում է սև ու բալասանային բարդու հիբրիդ (բալասանային բարդու մի քանի որինակներ կան Հայաստանի տեղական Ֆլորայի բաժնի տերիտորիայում) և հանդես է գալիս վորպես բարդիների ամենաարագ աճող և միևնույն ժամանակ քիչ պահանջկոտ փոփոխակներից մեկը:

Այնուհետև, № 41 կվարտալի տերիտորիայի վրա այցելուն գտնում է շագանակատերև կաղնու (*Quercus castaneifolia*) յերիտասարդ անտառ: Դա կաղնու շատ հետաքրքիր տեսակն է, վորը տարածված է Իրանում և Անդրկովկասում՝ Թալիշում: Այս կաղնու տերևներն

իրենց ձևով նման են շագանակի տերևներին: Դա շատ արագ աճող և չափազանց զեկորատիվ ծառ է:

№ 8 ծառուղին, վորն անցնում է № № 44 և 56 կվարտալների միջով և ապա զեպի այգու արևելյան սահմանը, անկված է յեղրենատերև կատալպայով (*Catalpa bignonioides*): Դա շատ զեկորատիվ ծառ է, ծագումով Հյուսիսային Ամերիկայից, խոշոր տերևներով և գեղեցիկ հոտավետ ծաղիկներով:

№ № 36, 37 և 33—34 կվարտալների միջև անցնող ծառուղին անկված է խոյտարդետատերև ամերիկական թղկիով: Այս ծառն արհեստական ձևով ստացված պարտեզային տեսակ է, բազմանում է միայն պատվաստով: Ամերիկական թղկու խոյտարդետատերև ձևերը, իրենց տերևների մեջ սովորական թղկուց ավելի քիչ խլրոֆիլ են պարունակում, վորի հետևանքով ավելի դանդաղ են աճում, բայց իրենց գեղեցիկ տերևների շնորհիվ լայն կիրառում են գտնում պուերալային շինարարության մեջ: Այստեղ այցելուն հնարավորություն ունի ծանոթանալու խոյտատերև թղկու յերկու ձևերի—սպիտակախայտ ամերիկական թղկի (*Acer Negundo* var. *argenteo-variegata*) և դեղնախայտ ամերիկական թղկի (*Acer Negundo* var. *aureo-variegata*):

Խոյտատերև թղկու ծառուղով այգու այցելուն վերադառնում է զեպի մեծ շրջանը և այստեղից չինարու գլխավոր ծառուղով (խճուղի) դիմում է զեպի Բուսաբանական Խնտիտուտի շենքը:

№ № 29, 30, 79, 98 և 99 կվարտալները, վորոնք գտնվում են խճուղու յերկու կողմում, բռնված են յերիտասարդ պուերալային անկարքներով: Ծառաբույսերն այստեղ ներկայացված են գլխավորապես փշատերև

տեսակներով, վորոնցից այստեղ կա արեւելյան կոմպակտ տուլայ, հիմալայան մայրի, կովկասյան սոճի (*Pinus hamata* D. Sosn.) և Ղրիմի սոճի (*Pinus Laricio* var. *Pallassiana*): Կովկասյան սոճին—գա Անդրկովկասի սովորական անտառային սոճին է: Հայաստանում նա սոճու անտառներ է կազմում Շահալու, Դիլիջանի և այլ շրջաններում: Ղրիմի սոճին վայրի վիճակում աճում է Ղրիմում և հանդիսանում է սե կամ ավստրիական սոճու մի անանձին փոփոխակը: Այնուհետև ծառաբույսերից այստեղ կան ամերիկական թղկին, ամերիկական հացենին, սպիտակ ալացիան, ինչպես նաև այսպես կոչված «ոճառածառը» (*Kaelreuteria paniculata*), վորը ծաղկում է ամռանը՝ գեղեցիկ դեղին ծաղիկներով: Այստեղ է տնկված նաև մետաքսյա ալացիան (*Albizzia Julibrissin*), վորը վայրի ձևով աճում է Անդրկովկասում (Թալիշում): Մեղ մոտ այդ ծառը խիստ ձմռանը ցրտահարվում է մինչև հողի մակերեսը, բայց բնի վզիկից հետագայում նոր ընձուղներ է տալիս, այդ պատճառով ել թփի տեսք ունի: Աչքի յե ընկնում չափազանց դեկորատիվ տերևներով: Այստեղ խմբերով տնկված են նաև իրզունի (*Tamarix Pallassiana*) թփեր, վորոնք վայրի ձևով բուսնում են Հայաստանում: Այնուհետև այստեղ տնկված են դեղեցիկ ծաղկող զանազան թփեր, ինչպես՝ որինակ՝ Թաթարական ցախակեռաս (*Lonicera tatarica*), դեյցիա, ֆորզիցիա, ամորֆա, համիկ և այլն:

№ 99 կվարտալում, ի միջի այլոց, տնկված է ճեղքաժող կտտկենու կամ Թանթրվենու (*Sambucus nigra* var. *laciniata*) յերկու թուփ: Դա դեկորատիվ թուփ է մանր կտրված շատ դեղեցիկ տերևներով:

Ձինարի ծառուղու մեջտեղում, կենտրոնական գա-

զոնային շերտի յեզրերին, կենդանի ցանկապատի ձևով տնկված է ճապկին (*Cornus sanguinea*)՝ Հայաստանի անտառներում վայրի ձևով աճող մի թուփ:

Բուսաբանական Ինստիտուտի շենքի մոտ չինարի ծառուղին ընդհատվում է մի «վեցանկյունով», վորը կազմված է արեւելյան տուլայի յերկու զուգահեռ շարքերից՝ տնկված կենդանի ցանկապատի ձևով: Այս ցանկապատի ներսի կողմում կան ծաղկանոցների և գազոնների հողակտորներ, վորոնց վրա տնկված են զանազան դեկորատիվ թփային տեսակներ, այն է՝ մշտադալար տոսախ (*Buxus sempervirens*), վորը վայրի ձևով աճում է Արևադիայի անտառներում, ովալատերև կիպրոս (*Ligustrum ovalifolium*), ինչպես նաև դրա խայտառերև ձևը (*L. ovalifolium* var. *marginatum*), դեյցիա (*Deutzia scabra*), ֆորզիցիա (*Forsythia intermedia*):

Վեցանկյան կենտրոնում կա ջրավազան: Զրավազանի և վերը նշված ծաղկանոցային մասի միջև կա գազոնի մի ողակ, վորի վրա մի շրջանային շարքով տնկված է ճապոնական կրիպսոմերիայի շքեղագույն ձևը, գանգուր փշատերևով (*Cryptomeria japonica* var. *elegantissima*):

Տուլայի վեցանկյունից դեպի հարավ սկսվում է դեպի «Կասկադը» բարձրացող ծառուղին: Այդ ծառուղու ցածի մասում տնկված են բրգածե բարդիներ և սովորական կիպրոսի (*Ligustrum vulgare*) կենդանի ցանկապատ: Դա մի թուփ է, վորը վայրի ձևով աճում է Անդրկովկասի զանազան վայրերում, այդ թվում տեղ-տեղ նաև Հայաստանում (Չանդեղուր): Այնուհետև ծառուղու այն մասում, վորը լանջով բարձրանում է դեպի բլրի գագաթը, տնկված է արեւելյան

տույա: Ծառուղու այդ մասից դեպի յերկու կողմը, յեռանկյան ձևով, ձգվում են կողքի ուղիները: Յածի յեռանկյունները տնկված են սովորական յեղենիով (*Picea excelsa*), իսկ մյուս յերկուսը՝ վիրգինական գիհիով (*Juniperus virginiana*): Դա շատ հետաքրքրական տեսակ է: Իր ցրտակայունության հետ մեկտեղ վիրգինական գիհին աչքի յե ընկնում արագ աճով: Դա ամենաարագ աճող գիհիներից մեկն է: Հայրենիքը Հյուսիսային Ամերիկան է: Այդ գիհու բնափայտը լայնորեն կիրառվում է մատիտի արտադրության մեջ, ուստի այդ ծառը կոչվում է նաև «մատիտածառ»: Այդ նույն վիրգինյան գիհու ավելի խոշոր որինակները տնկված են յերկու դույզ ցածի յեռանկյունների կենտրոնական մասերում: Կասկադի կատարին, վերին ջրավազանի մոտ, կան բրգածև բարդիներ, ճապոնական կրիպտոմերիայի և մի քանի այլ փշատերև տեսակներ, վորոնք այցելուին արդեն հայտնի յեն այգու մյուս բաժիններից:

«Կասկադը»՝ դիտելուց հետո այցելուն իջնում է ցած, դեպի վեցանկյունը, վորտեղից շարունակում է գնալ կենտրոնական, չինարի ծառուղով, ծաղկային բույսերի ինտրոդուկցիոն բաժնի կողքով դեպի Բուսաբանական այգու ջերմատներն ու ջերմոցները:

Ջերմոցներից ցած գտնվում է ծաղկային ինտրոդուկցիոն բաժնի տնկարքների մի մասը, իսկ ավելի ցած, Գեղաու-չայի ավին, ծառաբույսերի կոլեկցիոն հողամասը, վորտեղ այգու այցելուն հնարավորություն ունի ծանոթանալու հետաքրքիր եկզոտների մի ամբողջ շարքի:

Ծառաթփային բույսերի հավաքածուն շարունակ-

վում է № 85—87 կվարտաներում, վորոնք կից են քարե տերասներին: Այստեղ յեղած բույսերից կարելի յե նշել կակաչածառի (*Liriodendron tulipifera*) յերիտասարդ որինակները՝ որիգինալ քնարածև տերեվներով, մշտադալար փաթաթվող ճապոնական ցալկեռասը (*Lonicera japonica*), ցելաստրուսը (*Celastrus celastrus*)—սա փաթաթվող թուփ է, ծագումով Հեռավոր Արևելքից, Ճավայի սպուբակը (*Rhus javanica*) հետաքրքրական ծառ է, ծագումով Չինաստանից և Ճապոնիայից, հսկայական բարդ փհարածև տերեվներով և այլն: Կոլեկցիոն բաժնի դեկորատիվ բույսերից կարելի յե նշել նաև Պիսսարդի սալորը (*Prunus domestica* var. *Pissardii*) մուգ-ծիրանի տերեվներով, խալտատերև ամերիկական թղկիները և այլն:

Կոլեկցիոն հողամասերը դիտելուց հետո, այգու այցելուն Գեղաու-չայի ավիով անցնող զանազան տեսակ բարդիների ծառուղով կամ քարե սանդուխքով տերրասների միջով բարձրանում, մտնում է այն ծառուղին, վորը տանում է դեպի Բուսաբանական այգու ծառադեկորատիվ տնկարանը: Այդ ծառուղու վրա, հենց ջերմոցների մոտ, տնկված են զանազան ծառեր, դրանց մեջ կան՝ վարդագույն կաչուն ակացիա (*Robinia neomexicana*), ծագումով Հյուսիսային Ամերիկայից, վոր շատ նման է սովորական սպիտակ ակացիային, բայց նրանից տարբերվում է մուգ-վարդագույն ծաղիկներով, կովկասյան կամ կարմիր լոբենի (*Tilia caucasica* կամ *Tilia rubra*), վորը վայրի ձևով աճում է Հայաստանի ցածրադիր անտառային զոնայում, կովկասյան ֆոշնի (*Celtis caucasica*), վորը նույնպես

վայրի ձևով աճում է Հայաստանի ցածր անտառային գոնայում, ուր նրա մասնը պտուղները գործ են ածվում վորպես ուտելիք, «փրինջի» անվան տակ: Կնձնու կամ դարաղաչի խայտատերե ձևը (*Ulmus campestris* var. *pulverulenta*) միայն պատվաստի միջոցով բազմացող մուտացիա յե որիգինալ խայտաբղետ մոզայիկ տերևներով:

Այդ ծառուղով դեպի հյուսիս գնալով այցելուն անցնում է ամերիկական թղիլու (*Acer negundo*) ծառուղով, Բուսաբանական այգու անկարանի սահմանով: Տնկարանում աճեցվում են բազմատեսակ ծառաթփային եկզոտներ, վորոնք ապագայում կտնկվեն Բուսաբանական այգու դենդրոլոգիկ բաժնում: Այժմ (1940 թվի ամսանը) անկարանում կա 350-ից ավելի, Հայաստանի համար նոր, ծառաթփային եկզոտների զանազան տեսակներ: Տնկարանին կից կա դենդրոլոգիական ջերմատուն, վորտեղ ցանվում է տնկվում են զանազան ծառաթփային տեսակներ: Ջերմոցում զարգացման նախապատրաստական շրջանն անցնելով, այնուհետև այդ բույսերը տնկվում են անկարանի տերիտորիայում հողի մեջ (գրունտում):

Թղիլու ծառուղուց (պլանի վրա՝ № 9 ծառուղի) մի կողմ է գնում ամառային կաղնիով (*Quercus Robys*) տնկված № 10 ծառուղին և դրան գուգահեռ, մի քիչ հեռու, սկսվում է կովկասյան սոճիով (*Pinus Laricio* var. *Pallasiana*) տնկված № 11 ծառուղին:

Յերկու ծառուղիների միջև գտնվում է № 53 կվարտալը, վորը բռնված է սոճիով: Սոճին այստեղ ներկայացված է յերեք տեսակով՝ սովորական սոճի, վորը կազմում է Ուկրաինայի, ՌԽՖՍՀ-ի, Արևմտյան Յեվ-

րոպայի անտառները, — *Pinus silvestris*, այնուհետև կովկասյան սոճին և, վերջապես, Ղրիմի սոճին:

Կաղնիների ծառուղու և Գեդառ-Հայի միջև, № 69, 70 և 71 կվարտալներում կա յերեք փոքրիկ ծաղկանոց, վորտեղ նույնպես տնկված են մի քանի հետաքրքրական եկզոտներ: Այսպես՝ № 69 կվարտալում տնկված է խայտատերե վեյգելայի (*Weigelia Kasteriana* var. *variegata*) յերկու թուփ, № 71 կվարտալում գտնվում է ճապոնական սերկևիլի (*Chaenomelis japonica*) թփերի մի խումբ — սա դեկորատիվ թուփ է, վորը ծաղկում է վաղ զարնանը՝ գեղեցիկ բացգեղին և վարդագույն ծաղիկներով: Գեդառ-Հայ գետի ափին տնկված են ուռենիների և բարդիների զանազան տեսակներ:

ՀԱՅԿ. ԽՍՀ-Ի ՖԼՈՐԱՅԻ ՅԵՎ ԲՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱԺԻՆ

Այս բաժնի տերիտորիան գտնվում է այգու կենտրոնական մասում, տափաբաղի վրա և «Կասկադի» արևմտյան, հյուսիսային ու արևելյան լանջերին: Գլխավոր պլանով նախատեսված 16 հեկտար հողամասից մինչև այժմ դեռ շատ քիչ է յուրացված — միայն կեսը:

Բաժինն ունի յերկու յենթաբաժին.

1. Հայկական ԽՍՀ-ի Ֆլորայի յենթաբաժին (սիստեմատիկական).
2. Հայկական ԽՍՀ-ի բուսականության յենթաբաժին:

Ֆլորայի յենթաբաժինը հանդիսանում է Հայկական ԽՍՀ-ի յուրատեսակ կենդանի մի հերբարիում, վորն

ունի թե՛ դիտական և թե՛ գիտա-ցուցադրական նշանակություն: Ընդամենը 3 տարվա ընթացքում Հանրապետության զանազան շրջաններից այստեղ արդեն հավաքված է ավելի քան 350 տեսակ բույս: Հայաստանի ֆլորայի կենդանի թրչեկաները կարող են տեղեկատու և համեմատական նյութ ծառայել սիստեմատիկայի աշխատանքներին համար, ինչպես նաև մի շարք գիտական թեմաներ մշակելու համար: Յենթաբաժինը հիանալի տեղ և հանդիսանում բույսերի մորֆոլոգիան ու սիստեմատիկան դասավանդելու և ուսումնասիրելու համար: Ամբողջ յենթաբաժնի տերիտորիան բաժանված է յերեք մասի: Իր տարածությունը ամենից մեծ է այն մասը, վոր հատկացված է խոտային և կիսաքփային տեսակներին: Այդ ամբողջ հողամասը խոշոր ու մանր ծառերից բաժանված և ուղիներով և փոսերով բաժանված է կուրտինաների: Յուրաքանչյուր կուրտինայում հավաքված են միայն վորոշ բուսաբանական ընտանիքների տեսակներ: Ընտանիքների սահմաններում տեսակները դասավորված են Ննգլերի սիստեմով: Յուրաքանչյուր տեսակին հատկացված է 2,5-ից մինչև 5 քառ. մետր տարածություն, և այսպիսով, հնարավոր է յեղել մարգում ներկայացնել բույսի տվյալ տեսակից վոչ թե մեկ կամ յերկու որինակ, այլ դրանց մի զգալի քանակություն (միջին թվով 15—20 բույսից վոչ պակաս): Յուրաքանչյուր մարդ ունի հորիկետ, վորի վրա, բացի բույսի անունից, գրված է նաև նրա տեման վայրը բնական պայմաններում, կյանքի տեվողությունը և բույսի արտադրական նշանակությունը սոցիալիստական ժողովրդական տնտեսություն համար: Հողամասի կենտրոնում կա մի լճակ, վորը ձևավորված

է Սեվանա լճի նմանությունը: Լճակի մեջ և նրա ափերին տնկված են Հայաստանի ջրա-ճահճային ֆլորայի բույսեր: Հողամասի առանձին մասերում պատրաստված են դեկորատիվ կուլտուրաներ, վորոնց վրա տնկված են Հայաստանի ֆլորայի գեղեցիկ ծաղկող ներկայացուցիչներ: Յենթաբաժնում ներկայացված են սուբալպյան և ալպյան ֆլորայի շատ տեսակներ: Դրանց մեջ շատ կան արժեքավոր կերաբույսեր և խոտաբույսեր, վորոնք կարող են մեծ նշանակություն ունենալ ինչպես դաշտային, այնպես և մարգագետնային կուլտուրայի մեջ: Կան կիսատափաստանների ու տափաստանների քսերոֆիտ ֆլորայի և լեռնային քսերոֆիտների շատ ներկայացուցիչներ: Շատ կան վայրի դեկորատիվ, գեղեցիկ ծաղկող բույսեր, յեթեբայտու, ներկատու բույսեր և այլն:

Ստորաբույսերի հողամասերի բոլոր կուրտինաները համարակալված են: Դիտումը պետք է սկսել № 1 կուրտինայից (ձարխոտանմաններ կամ պտերանմաններ) և ավարտել № 19 կուրտինայով (բարդ-ծաղկավորներ):

Սիստեմատիկայի յենթաբաժնի մյուս յերկու մասերը հատկացված են թփերին և ծառաբույսերին: Այս հողամասի ձևավորումն սկզբունքորեն այլ է, քան խոտաբույսերի վերը նկարագրված հողամասին: Ծառերը և թփերը ներկայացված են ծառուղային տնկումների սկզբունքով: Ծառերի և թփերի յուրաքանչյուր տեսակն ունի հորիկետ և ներկայացված է չորս որինակով: Դա այցելուին հնարավորություն է տալիս այդպիսի ծառուղիներով անցնելիս միեւնույն տեսակի որինակները տեսնել ծառուղու յերկու կողմից, դրանով իսկ հեշտությունը համեմատել առանձին տեսակները

միմյանց հետ, նրանց աճման բնույթը, արտաքին տես-
քը և այլ առանձնահատկությունները: Բոլոր ծառու-
ղիները համարակարված են, և դրանք պետք է դիտել
ըստ համարների կարգի: Ներկայումս այդ հողամասե-
րում տնկված է ծառերի և թփերի 72 տեսակ, վորոնց
մեջ շատ կան Հայկական խՍՀ-ի վայրի և կուլտու-
րական ֆլորայի հետաքրքրական ներկայացուցիչ-
ներ:

Հայկական խՍՀ-ի բուսականության յեքսաբաժինը
նպատակ ունի ցուցադրել յերկրի բուսական ծածկուցի
հիմնական քսերոֆիլ տիպերը: Հետագայում յենթա-
բաժնի տերիտորիայում պետք է ներկայացվեն բու-
սական ծածկուցի այն տիպարները, վորոնք Հայաս-
տանի պայմաններում ունեն լանդշաֆտային նշա-
նակություն, բնական պայմաններում բուսում են
մեծ տարածություններ և, հետևապես, ժողովրդա-
կան տնտեսության համար կարևոր են: Տիպար-
ները ձևավորվում են կենտրոնական բլրի լանջերին,
իրենց զոնալ արտահայտությունը, այդ նպատակով
լանջերի ստորին մասերը բուսվում են ավելի շատ
քսերոֆիլ տիպարներով, վորոնք հատուկ են Հայաս-
տանի ցածրադիր շրջաններին, իսկ լանջերի վերին
մասերը հատկացված են միջին լեռնային և անտառա-
յին զոնայի տիպարներին: Բոլոր հողամասերն ունեն
գեղեցիկ ձևավորված ուղիների և ծառուղիների ցանց՝
բազմաթիվ ցուցանակներով և մանրամասն բացատրա-
կան մակագրություններով, վորոնք բնորոշում են
ներկայացված տիպարների հիմնական առանձնահատ-
կությունները և նրանց ժողովրդատնտեսական նշա-
նակությունը:

Ներկայումս յենթաբաժնի տերիտորիայի վրա ձե-
վավորված են հետևյալ հողակտորները:

Ոշինդրային կիսաանապատը ներկայացված է իր
տիպիկ արտահայտությամբ՝ բնորոշ եղիֆիկատորով—
Յերեվանի ոշինդրով (*Artemisia erivanica* Bess.), գար-
նանային եփեմեր ֆլորայով, ոշինդրի հետագա լրիվ
գերակշռությամբ և կիսաանապատային զոնայի դրան
ուղեկցող այլ քսերոֆիտներով: Ոշինդրային կիսաանա-
պատը Հայկական խՍՀ-ի ցածրադիր զոնայում հան-
դիսանում է ձմեռային արոտատեղերի հիմնական տի-
պերից մեկը: Յերեվանի ոշինդրը վոչխարները լավ են
ուտում, բացի այդ՝ նա յեթերաշուղատու բույս է,
վորը պիտանի յե կամֆարային (քյաֆուերի) յուղ ստա-
նալու համար: Ոշինդրային կիսաանապատը մեզ մոտ
ձևավորված է 0,5 հեկտար տարածությամբ վրա:

Կիսաանապատային բուսականության յերկրորդ
տիպը, վորի ձևավորումն արդեն սկսված է—գա
հագարատիլուկի կիսաանապատն է: Դա շատ յու-
րահատուկ տիպար է և հանդիպում է բացառապես
Արաքսի հովտում: Եղիֆիկատոր և հանդիսանում Հա-
փազանց որիգինալ մի յամեֆիտ—*Achillea tenuifolia*
Lam., վորը լրիվ կերպով գերակշռում է վերերկրյա
բուսականության մեջ: Հաղարատիլուկի կիսաանա-
պատին հատկացրած ամբողջ տարածությունը կկազմի
0,5 հեկտ.: Ներկայումս այդ հողամասի վրա տնկված
է *Achillea tenuifolia*-ի 500-ից ավելի թուփ: Այս
բույսն անասունները լավ են ուտում, բացի դրանից,
կարող է ոգտագործվել նաև վորպես դեկորատիվ բույս:
Անտառային տիպարներից յենթաբաժնում ներկայումս
ներկայացված են անտառի յերեք տեսակ (կաղնու,
սոճու և գինու):

Հայկական ԽՍՀ-ի կաղնու անտառներից առաջիմ ձևավորվում է անտառի լեռնային կաղնու (*Quercus macranthera* F. et M.) բաժինը: Անտառի այս տեսակն ամենից շատ տարածված է Հայաստանի վերին զոնայում և արտադրական տեսակետից հանդիսանում է հանրապետության անտառային ծածկուցի մի շատ կարևոր տեսակը: Լեռնային կաղնին տալիս է հիանալի փայտանյութ շինարարության և ատաղձադորձական աշխատանքների համար, արժեքավոր հումուլթ՝ կաշիների դաբաղման համար և, վերջապես, տալիս է արժեքավոր սննդանյութ—կաղին: Լեռնային կաղնին միևնույն ժամանակ շատ յերաշտակալուն ծառ է, վորը պիտանի յե լեռների չոր ու քարքարոտ լանջերը կանաչադարձելու համար: Այդ անտառային հողամասը ձևավորված է 1,5 հեկտ. տարածության վրա, վորտեղ տնկված է 1200 կաղնու ծառ և նրան ուղեկցող անտառային մի շարք այլ տեսակներ:

Սոճու ամուսնը *Pinus hamata* D. Sosn.-ից ներկայացված է 1,5 հեկտ. տարածությամբ: Հայկական ԽՍՀ-ում սոճու անտառները հանդիպում են Դիլիջանի շրջակայքում և Ալավերդու շրջանում: Սոճու անկարճ-ներն ամենից մեծ տարածություն բռնում են Գյուլա-գարակ գյուղի շրջակայքում (Ստեփանավանի շրջան): Հայկական ԽՍՀ-ի սոճու անտառները, չնայած իրենց բռնած փոքր տարածությանը, կարևոր ժողովրդա-տնտեսական նշանակություն ունեն: Առանձնապես մեծ է դրանց նշանակությունն առողջապահության գործում, վորովհետև սոճու անտառները հանդիսանում են կուրորտային անտառներ: Ներկայումս հողամասում տնկված է 2000-ից ավելի 4—5 տարեկան սոճի:

Բլրի դագաթին սկսած է գիհու փոքր անտառի ձև-

Ծառուի
Tamarix.

վալորումը ծառանման գիհուց—*Juniperus polycarpus* C. Koch. և *J. foetidissima* W.: Ներկայումս անկված է գիհու մոտ 200 ծառ: Գիհու բոլոր տեսակները մեծ նշանակություն ունեն շատ չոր, քարքարոտ լանջերը կանաչադարձելու համար: Բացի դրանից, գիհին արժեքավոր հումք է ապրիլի մատիտի և յեթերա-յուզային արդյունաբերություն համար:

ԲՈՒՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՅԳՈՒ ԾԱՂԿԱԲՈՒԾՈՒ- ԹՅՈՒՆԸ

Բուսաբանական այգին իրեն նպատակ է դրել կազմել ծաղկաբույսերի ըստ հնարավորին լրիվ հավաքածու, վորպեսզի, այնուհետև, այդ նյութի հիման վրա սկսի կազմակերպել վորձա-ցուցադրական ծաղկանոցներ, վորտեղ յուրաքանչյուր նոր բույս կիրառություն ունենա այն ձևով, վոր ամենից լավ դրսևորվեն տվյալ բույսի դեկորատիվ առանձնահատկությունները: Ներկայումս նոր ծաղկաբույսերն աճեցվում և վորձարկվում են «ծաղկաբույսերի ինտրոդուկցիոն բուժարանում», վոր հիմնականում բուժում է Բուսաբանական այգու № 103 կվարտալը: Բացի դրանից, նոր ծաղկանոցների մի մասը անկված է ջերմոցներին կից հողամասերում (№ № 58—91 կվարտալներում): 1940 թ. Բուսաբանական այգու ծաղկաբույսերի ինտրոդուկցիոն հողամասերում և ծաղկանոցներում ներկայացված են մինչև 1000 անուն դանադան ծաղկաբույսեր: Ծաղկաբույսերի ինտրոդուկցիոն հողամասերից բացի, Բուսաբանական այգու դանադան մասերում ցրված են առանձին ծաղկանոցներ, վորտեղ անկված են այս կամ այն չափով սովորական ծաղկաբույսեր, սակայն, ծաղ-

կանոցները պատրաստելիս ըստ հնարավորին ոգտագործվել են ծաղկանոցային ձևավորումների դանադան ձևեր ու մեթոդներ: Ծաղկանոցներ կան Բուսաբանական Ինստիտուտի շենքի մոտ (№ 81 կվարտ.), մեծ շրջանի վրա, «Կասկադի» վրա, ոգտակար բույսերի բաժնում, № № 69—71 կվարտալում և այլ տեղերում:

Բուսաբանական այգին իր ծաղկաբույսերի հավաքածուի մեջ այժմ ունի ավելի քան 100 սորտ գեորգին, 35 սորտ գլադիոլուս, 20 սորտ ճապոնական հիլրիկ (*Iris Kaempferi*), 20 սորտ խրիզանթեմ, մոտ 40 սորտ միամյա աստրա և բազմամյա ծաղկաբույսերի շատ հարուստ հավաքածու: Տեղի սղություն այստճառով հնարավոր է մանրամասն նկարագրել Բուսաբանական այգում աճեցվող ծաղկաբույսերի բազմաթիվ սորտերը: Ծաղկային կուլտուրական Ֆլորայի ամբողջ հարստությունն այցելուն կարող է ամենից լավ ծանոթանալ տեղում, բնականում գիտելով Բուսաբանական այգու ծաղկանոցները և ինտրոդուկցիոն ծաղկային պլանտացիաները:

ՍՈՒԿՈՒԼԵՏՆԵՐԻ ՀՈՂԱՄԱՍ

№ 101 կվարտալում գտնվում է սուկուլենտների հողամասը («մեքսիկական բլուր»): Այստեղ հավաքված են այսպես կոչված «սուկուլենտ» հանդիսացող բույսերի ոտարերկրյա ներկայացուցիչները: Սուկուլենտները մալի, հյութալի վեգետատիվ որդաններ ունեցող բույսեր են, վորոնք մեծ մասամբ անապատների և կիսաանապատների բնակիչներ են: Սուկուլենտներն որինակ են այն բանի, թե ինչպես կարող է բույսը հարմարվել յերաշտի պայմաններին: Անձրևեն-

բի շրջանում սուկուլենտները մեծ քանակությամբ խոնավություն են կլանում, վորը, իբրև պաշար, պահվում է նրանց վեգետատիվ որգաններում: զրա շնորհիվ սուկուլենտները կարող են ազատ կերպով դիմանալ յերկարատև յերաշտին: Սոնավություն զորըշիացումը վեգետատիվ որգանների մակերեսից, նույնպես թույլ է կատարվում: Սուկուլենտների հողամասում ներկայացված են հետևյալ բույսերը:

1. Կակտուսների (*Cactaceae*) ընտ. ներկայացուցիչները: Այս բույսերը ծագում են գլխավորապես Մեքսիկայից և Միջին Ամերիկայի յերկրներից: Կակտուսների մեծ մասը զինված է ասեղներով (փշերով), վորոնք պաշտպանում են նրանց անասուններից: Կակտուսներից մի քանիսը մշակվում են Ամերիկայի սուբտրոպիկ և տրոպիկ շրջաններում, Միջերկրական ծովի շրջաններում և այլ վայրերում՝ կենդանի ցանկապատի համար: Կակտուսներն ունենում են մեծ մասամբ շատ խոշոր և գեղեցիկ ծաղիկներ: Մեզ մոտ կակտուսները ծաղկում են ամառը, հուլիս-ոգոստոս ամիսներին: Կակտուսներից մի քանիսն աչքի յեն ընկնում ցրտակայունությամբ և Յերեանի պայմաններում կարող են ձմեռել հողի մեջ, բայց Բուսաբանական այգում մշակվող տեսակների մեծ մասը ձմեռը պետք է տեղափոխել ջերմոցները: Կակտուսների ընտանիքից մեր Բուսաբանական այգում ներկայացված են հետևյալ ցեղերի զանազան տեսակները՝ ոպունցիա (*Opuntia*), էխինոպսիս (*Echinopsis*), մամիլարիա (*Mamillaria*) և այլն:

2. Ագավանի (*Agave*): Այս բույսերը *Amaryllidaceae* ընտանիքից են, ծագում են Միջին և Հյուսիսային Ամերիկայի յերկրներից: Իրենց գեկորատիվության

շնորհիվ լայն կիրառում են գտնում այգիներում և պուրակներում: Ագավաներն աչքի յեն ընկնում իրենց շատ սակավ ծաղիկով: Այստեղ, որինակ՝ ամերիկական ագավան (*Agave americana*) ծաղկում է միայն մի քանի տասնյակ տարեկան դառնալուց հետո (ըստ հավատալիքի՝ 100 տարեկան), վորից հետո բույսը պտուղ է տալիս և մեռնում:

3. Ալոե (*Aloe*): Բուսաբանական այգում կանալոնյի մի քանի տեսակներ, վորոնք ծագում են Հարավային Աֆրիկայի յերկրներից: Ալոեն պատկանում է շուշանազգիների ընտանիքին: Ալոեն լայն հասարակության մեջ յերբեմն հայտնի յե «հարյուրամյա» անունով: Սակայն այդ անունը յերբեմն տրվում է նաև այլ սուկուլենտների: Ամառը Բուսաբանական այգում կարելի յե տեսնել ծաղկած ալոե:

4. *Mesembrianthemum* ցեղի զանազան ներկայացուցիչներ: Դրանք մեծ մասամբ ցածր փոված բույսեր են, ծագումով Աֆրիկայից: Մեզմերիանթեմումի մի քանի տեսակներն ունենում են գեղեցիկ ծաղիկներ և ոգտադործվում են ծաղկաբուծության մեջ: Մեզմերիանթեմումը պատկանում է *Aizoaceae* ընտանիքին:

Սուկուլենտների այս չորս հիմնական խմբից բացի, մեր հավաքածուի մեջ ներկայացված են նաև շատ այլ սուկուլենտներ: Դրանց թվում առանձին ուշադրության արժանի յե փոքրիկ, բայց որիգինալ ստապելիա (*Stapelia variegata*) բույսը: Շատ որիգինալ են այս բույսի ծաղիկները, վորոնք հնգաթև վառ աստղի տեսք ունեն: Այս բույսը փոշոտվում է դիաճանձների կողմից, սրա ծաղիկները լեշի անախորժ հոտ ունեն, վորը գրավում է ճանձներին:

Բուսական հումուսների սեկտորի հողամասը գտնվում է ողբերկոթաբանական կայանի և տնկարանի միջև։ Հողամասի ընդհանուր տարածությունը մոտ մեկ հեկտար է։ Բուսական հումուսների սեկտորի հողամասի աշխատանքների հիմնական ուղղությունը կազմում են Հայկական ԽՍՀ-ի վայրի Փլորայից հայտնաբերված այն բույսերի ազդեցությունը, որոնցից ու ընդհանուր առմամբ սեկտորի բուսական աշխատանքները, վերջինս պիտանի հումուսի է տալիս արդյունաբերության մի շարք ճյուղերում (սննդի, տեքստիլ, պարֆյումեր և այլն) ոգտագործելու համար, ինչպես նաև վայրի Փլորայից բույսերի նոր տեսակներ վերարտադրելը և դրանք գյուղատնտեսության պրակտիկայի մեջ մտցնելը։

Այստեղ վայրի բույսերի հետ մեկտեղ ուսումնասիրվում են նաև մի քանի կուլտուրական բույսեր, վերջինս վաղուց արդեն մշակվում են այլ յերկրներում, բայց Հայկական ԽՍՀ-ի պայմաններում կամ նոր կուլտուրաներ են կամ դեռ ևս չեն մշակվում, սակայն հետազոտվում կարող են մեծ նշանակություն ունենալ, այդ կարգի բույսեր են, որինակ՝ հոտավետ կամ վարդագույն խորդենի, դալմաթյան յերիցուկը, տանգուտական խալարծիլը, կասսիան, կառնուկատուներ, տեխնիկական, սննդատու և այլ բույսերի զանազան տեսակները։

Բուսական հումուսների սեկտորի հողամասը հիմնականում ծառայում է Հայկական ԽՍՀ-ի ցածրադիր շրջանների համար առավել արժեքավոր առանձին բույսերի ինտրոդուկցիայի և հատուկ ուսումնասիրության

ուղղությունը գիտական փորձեր կատարելու գործին։ Ամենից հարմար է բուսական հումուսների հողամասն անցնել ողբերկոթաբանական կայանի կողքով, այլանի ծառուղով։ Անցնելով ողբերկոթաբանական կայանը, աջ կողմում, նոր յուրացրած հողամասի վրա կարելի չե տեսնել յերատուների զանազան տեսակներ՝ կատվանուռ, պերիլա, դադձ և այլն։ Դրանցից առանձնապես հետաքրքրական է Moussini տիպի կատվանանուռը, վերջ մաքուր կիտրոնի հոտ ունի, ըստ նախնական տվյալների՝ այդ բույսի յուղը պարունակում է ցիտրոնենլալ, վերջ շատ արժեքավոր նյութ և սննդի և պարֆյումերիայի արդյունաբերության համար։

Այդ հողամասից վերև գտնվում են փոքր քանակությամբ տեղական և կադանիլի վարդեր, վերջինս տնկված են վորձելու համար, թե մեր պայմաններում դրանք վորքան վարդի յուղ կարող են տալ։ Յինթադրվում է հետազոտվում, այդ ամբողջ հողամասը զբաղեցնել միայն յուղատու վարդերի սորտերով, այնուհետև, նկատարած հողամասից քիչ ցած, այցելուն ուղղվում է դեպի հաջորդ հողամասը, վերջինս ձևավորված է լյուֆֆայի (Luffa cylindrica Roem) ծառուղին։ Լյուֆֆան արժեքավոր տեխնիկական բույս է, ծաղկումով Հնդկաստանից։ Լյուֆֆան լայն չափերով մշակվում է ձապոնիայում, Չինաստանում, ԱՄՆ-ում, Աֆրիկայում։ ԽՍՀՄ-ում լյուֆֆան մշակվում է միայն 1926 թվից։ Լյուֆֆայից ստանում են մաշակա։ Սուբստանցիալ լյուֆֆա բույսը հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև Հայկական ԽՍՀ-ի համար։ Մի քանի տարվա փորձերը ցույց են տվել, վոր լյուֆֆայի մշակությունը Հայաստանի ցածրադիր շրջաններում բավական արդյունա-

վետ ե, վորովհետև տալիս ե դգալի քանակությամբ լավ վորակի բերք:

Այս ծառուղուն հաջորդող հողակտորը յեռանկյան ձև ունի: Տվյալ հողակտորը բռնված ե յեթերա-յուզա-տու բույսերի տեսակներով (պերիլա, խորդենի, բեր-դամոտի ուրց և այլն): Այս բույսերից առանձին հե-տաքրքրություն ե ներկայացնում ուրցը (Thymus): Ուրցի այս տեսակը միայն վերջերս ե հայտնաբեր-վել Հայկական ԽՍՀ-ի վայրի աճող Ֆլորայից: Այս ուրցը պարունակում ե բերդամոտի հոտ ունեցող յե-թերային յուղ, վորն ամենաարժեքավոր յուղերից մեկն ե թե պարֆյումերիայի և թե սննդի արդյունաբերու-թյան համար:

Այդ հողակտորում լայն կերպով ներկայացված են հոտավետ խորդենու յերեք սորակը: Ինչպես հայտնի յի, խորդենու յուղը հիմնական կոմպոնենտ և դուխի-ների և ոգեկոմոնների համար, բացի դրանից, այդ յու-ղը գործադրվում ե նաև արդյունաբերության մի շարք այլ ձյուղերում (սննդի, լիկյորի, ողու, դեղագործական և այլն): Խորդենին ներկայումս մշակվում ե 400 հեկ-տարից ավելի տերիտորիայի վրա և Հայկական ԽՍՀ-ի ցածրադիր շրջանների կարեւորագույն կուլտուրաներից մեկն ե:

Գիտությունների Ակադեմիայի Հայկական Ֆիլիալի Բուսաբանական Ինստիտուտի փորձերը ցույց են տվել, վոր խորդենու կուլտուրան հնարավոր ե տարածել և հանրապետության նախալեռնային գոտում:

Գնալով տնկարանի ուղղությամբ, հենց նոր նկա-րագրված հողակտորից մենք ընկնում ենք մի մեծ քա-ռանկյուն հողամաս, վորը բաղկացած ե յոթ շարք մարգերից (այս և վերը նկարագրված յեռանկյուն հո-

դամասն իրարից բաժանվում են սև ընկույզի (Juglans nigra) ծառուղով: Մարգերի առաջին շարքը բռնված ե այգու աշխարհագրական բաժնի տնկաբնեցով և ցանքերով, յերկրորդ շարքը՝ յեթերա-յուզատու բույ-սերով: Յերրորդ շարքում ներկայացված ե հիմնական կուլտուրատուների հավաքածուն՝ դրիմ-սագիզ, կոկ-ւագիզ, տաու-սագիզ և գվալուան: Նշված կուլտու-րատուները ներկայումս գտնվում են ուսումնասիրման տաղիայում: Չորրորդ շարքը բռնված ե ավելորդ բույսերով (մոլի ժանտընկույզ և ուրիշ): Հինգերորդ և վեցերորդ շարքերը բռնում են վայրի յեթերա-յու-զատու բույսերի հավաքածուները: Սրանցից առավել հետաքրքրական են ներոլյան դագձը (նարինջի հոտ ու-նեցող բույս), զանազան հոտ ունեցող ուրցերը և ու-րիշներ: Յոթերորդ շարքում ներկայացված ե դեղա-տու բույսերի հավաքածուն (տանգուտական խավար-ծիլը, տուղտը, յերիցուկի զանազան տեսակները, գեր-չակը և ուրիշներ): Տվյալ շարքի վերջում, մի քանի մարգերում տնկված ե քրքում, վորը միաժամանակ թե դեղատու և թե սննդատու բույս ե: Հողամասի վեր-ջին կուրտինան, վորը գտնվում ե մանր կաղինի (Co-rylus Avellana) ծառուղու հետևում, բռնված ե խոր-դենու զանազան սորտերի հավաքածույով: Այստեղ առանձին հետաքրքրություն են ներկայացնում սեր-մերից և տերեններից ստացված խորդենու բույսերը, ինչպես նաև նոր սորտերը, վորոնք ընթացիկ տար-վանից Հայաստանի պայմաններում մտցվում են կուլ-տուրայի մեջ:

Այս բաժինը գտնվում է այդու տերիտորիայի հյուսիս-արևելյան սահմանի մոտ: Բուսաբանական ինստիտուտի շենքից դեպի ոգտակար բույսերի բաժինն ամենից հարմար է անցնել բարդիների ծառուղով, վորը կազմում է «Կասկադի» շարունակութունը: Այդ բաժնի հողամասը ներկայումս բռնում է մոտ 0,5 հեկտար տարածութուն: Ծառուղու կողմից մտնելիս՝ այդ հողամասի կենտրոնում տեսնում ենք մի կլոր հրապարակ՝ ծաղկամարդերով: Կենտրոնի շուրջը դասավորված են առանձին հատվածներ՝ կոլեկցիոն մարդերով:

Բաժնի նպատակն է ներկայացնել մարդու համար այս կամ այն տեսակետից ոգտակար բույսերը: Այդ խմբին ամենից առաջ պատկանում են զանազան կուլտուրական բույսեր, բացի այդ՝ ուրիշ շատ բույսեր, վորոնք այժմ հայտնի չեն միայն վորպես վայրի աճող, բայց այնուամենայնիվ այս կամ այն կիրառումն են գտնում մարդու կենցաղում: Այս վերջիններից մի քանիսն այնքան արժեքավոր հատկութուններ ունեն, վոր արժանի չեն մշակութայն մեջ մտնելու:

Շարժվելով կենտրոնական հրապարակի շուրջը ձախից աջ, այսինքն ժամացույցի սլաքի ուղղությամբ, մենք հաջորդաբար կտեսնենք կոլեկցիոն մարդերի հետևյալ հատվածները:

1. ՀԱՅԱԲՈՒՅՍԵՐ

Այստեղ հավաքված են յեզիպտացորենի, ցորենի, պարու և աշորայի զանազան ձևերը: Հենց մուտքի մոտ (մուտքից դեպի ձախ) գտնվում են յեզիպտացորենի կամ մախի (Zea Mays) փոփոխակների մարդերը, այ-

նուհետև գալիս են մյուս հացարույսերը: Ցորենի ձևերն այստեղ խմբավորված են ըստ բուսաբանական տեսակների, այնպես վոր կարելի չե տեսնել փափուկ ցորենի (*Triticum vulgare*), կարծր ցորենի (*Triticum durum*), պարսկական ցորենի (*Triticum persicum*) և մի քանի այլ ցորենների փոփոխակների հավաքածու: Կուլտուրական ցորեններից բացի, այս հողատորի վրա ներկայացված են նաև Անդրկովկասում աճող վայրի տեսակների հետաքրքրական ձևերը, դրանց են պատկանում *Triticum boeoticum*, *Triticum thaoudor*, *Triticum Timopheevii* և մի քանի այլ տեսակներ:

2. ՀԱՏԻԿԱՎՈՐ ԸՆԴԵՂԵՆՆԵՐ

Այս սեկտորում, վորը ժամացույցի սլաքի ուղղությամբ հետևում է անմիջապես հացարույսերի հավաքածույին, հավաքված են լոբու զանազան տեսակներ, վորոն, սխեռ, վոսպ և դրանց մոտ ցեղակիցները, ինչպես նաև սոյա և գետնանուշ (*Arachis hypogaea*): Բացի իսկական լոբու (*Phaseolus vulgaris*) տեղական սորտերից՝ այստեղ ներկայացված են նաև հետաքրքրական, խոշոր պտուղներով ամերիկական սորտեր «Լիմա» խմբից (*Phaseolus limatus*): Հետաքրքրական է նաև Անդրկովկասի մի քանի շրջաններում մշակվող մանրապտուղ մաշը (*Phaseolus aureus*):

3. ԲԱՆՋԱՐԱՆՈՅԱՑԻՆ ԲՈՒՅՍԵՐ

Դրանք դասավորված են հատիկավոր ընդեղենների խմբից անմիջապես հետո, ըստվորում դրան անմիջապես կից են հատապտուղներով (գետնամորի, յեղազ) և մեղրատու բույսերով բռնված մի քանի մարդեր,

խսկ հետո արդեն դասավորված են իսկական բանջարանոցային կուլտուրաներ, վորոնց մեջ կարելի չե տեսնել թե աճյալիսի ունիվերսալ բանջարեղեններ, ինչպիսիք են կաղամբը, բողկը, սալաթը և ուրիշ, և թե աճյալիսի բույսեր, վորոնք վորպես ուտելիք գործ են ածվում գլխավորապես Արևելքի յերկրներում, դրանց թվին են պատկանում Հայաստանում բոլորին հայտնի թարխունը (*Artemisia dracunculus*), քինձը (համիս, *Coriandrum sativum*), ուհանը (*Ocimum basilicum*), բամիս (*Hibiscus esculentus*) և մի քանի ուրիշներ։ Ավելի հազվագյուտ բանջարեղեններից պետք է նշել արտիշոկները (*Cynara scolymus*)։ Այստեղ կան նաև Հայաստանի վայրի ձեռվ աճող բույսերի աճյալիսի տեսակներ, վորոնք մշակության մեջ չեն հանդիպում, բայց բնակչության կողմից միշտ հավաքվում և գործ են ածվում կերակրի մեջ։ Սրանց թվին են պատկանում սնձի (*Scorzonera*), կակաչի կամ խաշխաշի (*Papav*), բալդրղանի (*Heracleum*) և մի քանի այլ բույսերի տեսակները։

4. ՎԱՅՐԻ ԴԵԿՈՐԱՏԻՎ ԲՈՒՅՍԵՐ

Սրանց հավաքումը և ուսումնասիրումը կարևոր և այն տեսակետից, վոր դա հնաբանությունը չէ և տալիս մեզ լայնացնել մեր այդու ծաղկաբույսերի տարածմանը։ Մեր վայրի ֆլորայի մեջ կան շատ տեսակներ, վորոնք բոլորովին հայտնի չեն կուլտուրայի մեջ, բայց, աճում են հայտնի, չափազանց արժեքավոր են դեկորատիվ տեսակետից։ Բուսաբանական այգու ոգտակար բույսերի բաժինն այս տեսակների նկատմամբ գիտահետազոտական աշխատանք և կատարում, պար-

Մարմարի
ծառայի

գելով դրանց հատկութիւններն ու պահանջները հողա-
կլիմայական պայմանների նկատմամբ և ըստ այնմ մշա-
կելով դրանց կուլտուրայի այս կամ այն յեղանակը:
Այս հողակտորի վրա հավաքված են յերկու հիմնական
խմբերի ղեկորատիվ բույսեր՝ ա) սուբալպյան և
ալպյան մարգագետինների բարձրալեռնային տե-
սակները (վորոնք բերված են գլխավորապես Կիրովա-
կանի շրջակայքից): Դրանցից ամենահետաքրքրական-
ներն են՝ գեղին շուշանը (*Lilium Szovitsianum*), Ֆի-
շերի տերեփուկը (*Centaurea Fischeri*), եթեոպպուսը
(*Atheopappus pulcherimus*) և մի քանի այլ բույսեր:
Այս բույսերը Յերեանի կլիմայական պայմաններում
մի քիչ տուժում են շոգից, բայց միանգամայն պի-
տանի յեն Հայաստանի բարձրալեռնային—անտառա-
յին շրջանների համար (Կիրովական, Դիլիջան, Ծաղ-
կաձոր), ք) չոր, քարքարոտ լանջերի բազմաթիվ քսերո-
ֆիտ (չորասեր) տեսակները: Սրանք լիովին հարմարված
են Յերեանի կլիմային և կարող են աճեցվել այստեղ
առանց ջրելու: Այս տեսակներից կարելի չէ ստեղծել
յուրահատուկ ղեկորատիվ ձևավորումներ, գլխավորա-
պես «քարքարոտ բլուրներ»-ի տեսքով:

5. ԴԵՂԱՏՈՒ ԲՈՒՅՍԵՐ

Այս հողակտորում բույսերը գասավորված են բնա-
կան ընտանիքներով, ենզլերի սիստեմի կարգով, վորն
ընդունված է մի շարք բուսաբանական հիմնարկնե-
րում: Այստեղ հավաքված են թե՛ այն բույսերը, վո-
րոնք գիտական բժշկականության մեջ ընդունված են
գործածության համար (զանազան յերիցուկներ, յե-
ղեսպակ, մատուտակ, մատնետունկ և շատ ուրիշ.) և

թե՛ դրանց մոտ ազգակիցերը, վորոնք հետաքրքրու-
թյուն են ներկայացնում դրանց գեղատու հատկու-
թյուններն ուսումնասիրելու տեսակետից, և, բացի
դրանից, այն տեսակները, վորոնք կիրառվում են ժո-
ղովրդական բժշկականության մեջ: Դեղատու բույ-
սերից շատերը միաժամանակ նաև յեթերա-յուղատու
յեն: Ուստի այս սեկտորն ասորտիմենտի տեսակետից
դժվար է վորոշակի սահմանադեղ հաջորդ սեկտորից:

6. ՅԵԹԵՐԱ-ՅՈՒՂԱՏՈՒ ԲՈՒՅՍԵՐ

Այստեղ, նույնպես ենզլերի սիստեմով, հավաքած
են բույսերի այն տեսակները, վորոնք կիրառվում են
կամ կարող են կիրառվել գլխավորապես պարֆյումե-
րիայի մեջ ոգտագործվող յեթերային յուղեր ստանա-
լու համար: Ամենաարժեքավոր յեթերա-յուղատու բույ-
սերից նշենք վարդագույն խորդենին (*Pelargonium*
roseum), ծագումով Հարավային Աֆրիկայից. խորդենու
կուլտուրան լայն չափով զարգացած է ԽՍՀՄ-ի սուբ-
տրոպիկ շրջաններում, իսկ վերջին տարիները դրա
մշակությունը լայնորեն արմատավորվում է Հայաստա-
նի ցածրադիր շրջանների գյուղատնտեսության պրակ-
տիկայի մեջ: Այնուհետև նշենք մեկ մոտ վայրի ձևով
աճող բերգամտի ուրցը, մուսկաթային յեղեսպակը
(*Salvia sclarea*), ստախիսը (*Stachis Schtschegleevii*):
Վերջին տեսակը լայն տարածված է հարավային Հայաս-
տանում (Վեդի, Մեղրի) և պարունակում է հոտավետ
յուղ, վորն իր բուրմունքով շատ մոտ է պարֆյու-
մերիայի մեջ բարձր գնահատվող, այսպես կոչված,
ռալդենինին:

7. ՏԵՆԵՆԻԿԱԿԱՆ ՅԵՎ ՅՈՒՂԱՏՈՒ ԲՈՒՅՍԵՐ

Այստեղ հավաքված են տեքստիլ արդյունաբերության մեջ գործածվող բույսերը, այնուհետև զանազան վոշ յեթերային յուղեր, ներկեր, կաուչուկ և այլ տեխնիկական նյութեր ու մասամբ սննդանյութեր տվող բույսերը: Այստեղ կարելի յե տեսնել վուշ, կանեփ, կենաֆ, բամբակենի, ծխախոտ, կարտոֆիլի սորտային հավաքածու և այլն: Հետաքրքրական են կաուչուկատուները՝ ղրիմ-սագիղը, տաու-սագիղը, խոնդրիլան:

8. ԲՈՍՏԱՆԱՅԻՆ ԲՈՒՅՍԵՐ

Սրանցով բռնված հողամասերը փակում են մեր ճանապարհի ողակը, նորից մեզ բերելով դեպի ոգտակար բույսերի բաժնի յեղքը: Այստեղ կարելի յե տեսնել զանազան դդումներ, ձմերուկներ, սեխեր, վարունգներ: Հետաքրքրական և ամանեղենի դդումը կամ գոգրան (*Lagenaria vulgaris*), ձմերուկի վայրի նախահայրերը (*Citrullus Colocynthus* և *C. colocynthoides*) և դդումների յուրահատուկ ձևավոր տեսակները: Բոստանի ֆոնի վրա ցրված են մի քանի պտղատու ծառեր— ընկուզենին (*Juglans regia*) և զրա ամերիկական ցեղակիցը— մոխրագույն ընկույզը (*Juglans cinerea*), թթենին, թզենին, նռենին: Վերջին յերկու տեսակները, լինելով չոր սուբտրոպիկների ավելի տաք շրջանների պատկանող բույսեր, Յերևանի կլիմայական պայմաններում առեօրում են ցրտից: Պտղատու ծառերի և թփերի հիմնական հավաքածուն կենտրոնացված և բոստանային բույսերի հարևան հողամասում, վերջինիս և Բուսաբանական այգու ծառաբույսերի դպրոցի միջև:

9. ՊՏՂԱՏՈՒ ԺԱՒԵՐ ՅԵՎ ԹՓԵՐ

Այստեղ հավաքված են թե կուլտուրական ցեղերը և թե զրանց վայրի աճող առավել հետաքրքրական ցեղակիցները: Այստեղ կարելի յե տեսնել դեղձենի, նռենի, սալորենի, սնձենի, թխենի, և ուրիշ: Շատ հետաքրքրական են դեղձենու և նշենու հիբրիդի յերիտասարդ որինակները, վորոնք աճեցվել են Յերևանի այգիներից հավաքված սերմերից: Պտղատուներից մի քանիսը ներկայացված են նաև ոգտակար բույսերի բաժնի ամբողջ տարածությունը չորս կողմից սահմանագծող շարքերում: Արևելյան յեղրում տնկված և փշատ, արևմտյան յեղրում՝ խնձոր, հյուսիսային յեղրում՝ դեղձ և հարավային յեղրում՝ ծիրան:

Այն ամենը, ինչ վոր նկարագրված և վերևում, կազմում և ոգտակար բույսերի բաժնի ստեղծման միայն առաջին վուղը: Հետագայում այս բաժնի տարածությունը կհասցվի մինչև 3—4 հեկտարի: Դրա հետ միասին կծավալվեն ոգտակար բույսերի մեր կուլտուրական ստորախմբերի ուսումնասիրման և հարստացման վերաբերյալ բաժնի կողմից տարվող գիտահետազոտական աշխատանքները:

ՎԱՅՐԻ ՊՏՂԱՏՈՒՆԵՐԻ ՏՆԿԱՐԱՆԸ

Հայաստանը շատ հարուստ և վայրի պտղատու ծառերով ու թփերով՝ թե տեսակային կազմի և թե ձևերի բազմազանության տեսակետից:

Հայաստանի ֆլորայում ներկայացված են վայրի տանձերի, նշերի և այլ պտղատուների որիգինալ ձևվերը, վորոնք թե տեսական և թե գործնական մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում: Այդ արժեքավոր

բույսերը մանրամասնորեն և բազմակողմանիորեն ուսումնասիրելու համար ել հենց հիմք է դրվել վայրի պտղատուների տնկարանի կազմակերպմանը:

Վայրի պտղատուների տնկարանը հիմնադրված է 1937 թվին: Այնտեղ հավաքվում են վոչ միայն հատկապես պտղատու ծառերն ու թփերը, այլ և ընկուզատուները:

Վորպես ինքնուրույն միավոր տնկարանն սկսեց ձևավորվել 1940 թվին, անտառ-այգիների կազմակերպման աշխատանքների ծավալման կապակցությամբ, պարզելու, թե նրանք, վորպես պատվաստակալ, վոչ չափով են պիտանի այս կամ այն տեսակի պտղատուների տարբեր սորտերի համար:

Տնկարանում առայժմ կան վայրի պտղատու ծառերի ու թփերի հետևյալ տեսակները.

1. *Pyrus salicifolia* Pall.—ուռատերե տանձենի (քոսիկ)—փշոտ ձյուղերով ծառ է, իր նեղ, յերկարավուն և մոխրագույն տերևների պատճառով արտաքին տեսքով շատ քիչ է նման կուլտուրական տանձենուն: Աճում է Հայաստանի հարավային մասում: Պատվաստակալ է կուլտուրական տանձենու համար:

2. *Pyrus communis* L.—սովորական տանձենի, բարձր ծառ է, տերևները ձվաձև են, կլորավուն կամ ուլալ՝ յերկար կոթուններով: Տարածված է ամբողջ Հայաստանում: Պատվաստակալ է կուլտուրական տանձենու համար:

3. *Mespilus germanica* L.—ղկռնի—սովորաբար փշոտ ձյուղերով փոքր ծառ կամ թուփ է, տերևները յերկարավուն են, հակադարձ-ձվաձև, տարածված է ամբողջ Հայաստանում: Պատվաստակալ է կուլտուրական զկռնու, տանձենու, սերկևիլի համար:

4. *Malus pumila* Mill.—խնձորենի—փոքր ծառ է լայն ձվաձև կամ յերկարավուն տերևներով, ցածի կողմից պատած աղվամազով և մազմզոտ բողբոջներով: Աճում է Հայաստանի բոլոր անտառներում: Պատվաստակալ է խնձորենու կուլտուրական սորտերի համար:

5. *Amygdalus Fenzliana* Fritsch.—վայրի նուշ—ցածր ծառ կամ թուփ է, դեպի դանազան կողմեր չոված ձյուղերով և մերկ տերևներով: Աճում է հարավային Հայաստանի չոր լանջերում: Պատվաստակալ է նշենու, դեղձենու, սալորենու և այլ պտղատու ծառերի համար:

6. *Prunus cerasifera* Ehrh.—ալուչա—փոքր ծառ է, յերկար ձյուղերով և յերկարավուն սրածայր տերևներով: Տարածված է ամբողջ Հայաստանում: Պատվաստակալ է ալուչայի, սալորի և մի շարք այլ կորիզավորների համար:

7. *Prunus spinosa* L.—մալխի—թուփ է՝ տարածված փշոտ ձյուղերով, ելիպսաձև կամ յերկարավուն մանր տերևներով: Պատվաստակալ է կորիզավորների համար: Յենթադրվում է ոգտագործել դաճաճային մշակույթների համար:

8. *Cerasus incana* Pall.—թավատերե բալ—փոքր թուփ է՝ կանգուն կամ տարածված ձյուղերով, յերկարավուն կամ գծա-նշտարաձև տերևներով: Պատվաստակալ է դեղձենու, սալորենու և այլ կորիզավորների համար: Յենթադրվում է ոգտագործել դաճաճային մշակույթների համար:

9. *Corylus avellana* L.—սովորական տխիլ: Բարձր թուփ է՝ կլորավուն կամ ուլալ տերևներով:

Բացի այս տեսակներից՝ ծառաբույսերի տնկարանի կուլտիւններում և դպրոցում աճեցվում են մեծ քանակությամբ դանազան տեսակի վայրի պտղատուներ,

վորոնցից շատերը նույնպես իբրև պատվաստակալ են ոգտագործվում կուլտուրական պտղատուներին համար: Պատվաստների վերաբերյալ կատարված աշխատանքներից ամենամեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում վայրի նշենու (*Amygdalus Fenzliana*) վրա կատարված պատվաստները: Դրա վրա պատվաստված են՝ կուլտուրական նուշ (քյազզի-բազամ և զաշ-բազամ սորտերը), դեղձենի (նարնջի և դափրան), սալոր (փալիզյան ունիկոդ, ճապոնական, վազիր Ալի), ծիրան (շալախ, խոսրովշահի): Վորոշ գեպքերում միևնույն ծառի վրա պատվաստված են վեց սորտ՝ բոլոր չորս տեսակներից ել: 1940 թվի ամռան սկզբին միամյա և յերկամյա բոլոր ընձյուղներն էլ առողջ էին և ուժեղ աճ ունեյին:

Վայրի խնձորենու վրա պատվաստված են խնձորի զանազան սորտերը (զրախտային, ձմեռային վոսկյա պերմեն, ապրտ, կասիլյան ունետ, լանսբերգ, սեմերենկո, կոկսորանո) և տանձենի (մալաչա): Աճը լավ է:

Ալուշայի վրա պատվաստված են ճապոնական սալոր, վիկտորիա, նարնջի դեղձ: Զանազան շատ պատվաստներ էլ կատարված են այլ պտղատու, ինչպես նաև գեղորատիվ ծառերի վրա: Վերջիններից կարելի չէ նշել հացենին. սրա վրա պատվաստված և յեղրեանի, վորը հրաշալի աճ և տալիս:

ԿՈՒԵԿՑԻՈՆ ԶԵՐՄՍՏՈՒՆ

Աշխարհագրական մեր լայնություն պայմաններում բուսաբաններին հետաքրքրող և բուսաբանություն պատմաբանություն համար անհրաժեշտ բոլոր բույսերը հնարավոր չէ բաց հողում մշակել: Արևադարձա-

յին բույսերի, կամ ավելի տաք և խոնավ կլիմա ունեցող վայրերից վերցված բույսերի մշակման համար կառուցվում են ջերմատներ:

Նախատեսվում է Բուսաբանական Ինստիտուտի կոլեկցիոն ջերմատներում հավաքել հնարավորին չափ շատ բույսեր, վորոնք անհրաժեշտ են մասնագետների կողմից ուսումնասիրելու համար: Առանձնապես կարևոր է կոլեկցիոն ջերմատները՝ բույսերի վորեն խմբի սխառեմատիկան ուսումնասիրելու, ինչպես նաև մորֆոլոգիայի վորոշ հարցերի լուծման համար: Այդպիսի ջերմատները կարևոր է նաև նոր բուսական հումուլթ վորոնող բուսաբանի համար, վորն զբաղվում է եկզոտիկ բույսերի նատուրալիզացիայով, ինչպես նաև դեկորատոր-ալգեգործի համար, վորը ձեռքի տակ ունենալով եկզոտիկ բույսերի կոլեկցիան, միշտ էլ կարող է վորոշել, թե բույսերի ինչպիսի ցեղեր և տեսակներ կարելի չէ մտցնել գրունտային կուլտուրայի մեջ:

Ջերմատնային կոլեկցիան մեծ դեր կարող է խաղալ մասնագետների—բուսաբանների ու ալգեգործների նոր կադրեր պատրաստելու գործում, վորոնք ջերմատանը հարուստ նյութ ունեն իրենց գիտական պատրաստականությունը բարձրացնելու համար:

Յերևանի Բուսաբանական Ինստիտուտի կոլեկցիոն ջերմատները գտնվում է դեռ կազմակերպման, նյութների նախնական կուտակման շրջանում: Սակայն այժմ էլ նա նշված տեսակներից վորոշ հետաքրքրություն և ներկայացնում:

Ջերմատանը գտնվող կոլեկցիաները դասավորված են այն սխառեմով, վորն ամենից մոտ է բույսերի ազգակցական կապի և նրանց եվոլուցիայի վերաբերյալ

յեղած ներկա պատկերացումներին: Ստորին կարգի բույսերը, նրանց մշակման և աճեցման առանձնահատկութիւնների պատճառով, ջերմատանը չեն ներկայացված: Բարձր կարգի բույսերից այդ նույն պատճառով ներկայացված չեն մամուռները: Կոլեկցիան սկսվում է գետնամուշկերի խմբով, վորոնցից առաջիմ կա միայն Selaginella: Բավական լավ են ներկայացված պտերները:

Պտերների մեջ այցելուն տեսնում է Կոլխիդայում վայրի դրությամբ աճող ոսմունդան (Osmunda regalis)—*ԽՄՃՄ*-ի ֆլորայի պտերի միակ ներկայացուցիչը, վորը շատ մոտ է ծառանման ձևերին: Հետաքրքիր է «Վեներայի վարսը» (*Adiantum Capillus veneris*)—խոնավ, ստվերոտ ժայռերի շքեղ պտերը, վորը նույնպես հանդիպում է Կովկասի խոնավ շրջաններում: Նկզոտիկ տեսակները ներկայացված են *Asplenium*, *Nephrodium*, *Pteris* և այլ ցեղերով: Ուշագրավ է *Asplenium bulbosum*-ը, վորն ուժոված է վիվիպարիայով, այսինքն փոքրիկ բողբոջների ոգնությամբ բազմանալու ընդունակությամբ, բողբոջներ, վորոնք առաջանում են տերևների վրա և արդեն մայրական բույսի վրա դառնում են բույսիկներ և վորոնք բաժանվելով իրենց առաջացնող բույսից, արագ կերպով ամատանում են հողի մեջ, մայրական բույսի շուրջը:

Սազոռնիները, բույսերի այդ հնագույն կարգը, վորը ներկայումս ունի միայն մի քանի կենդանի ներկայացուցիչ, մեր ջերմատանը ներկայացված է միայն *Cycas* *neocaledonica*-ն հազվագյուտ բույս է նույնիսկ հին բուսաբանական այգիների մեծ և հարուստ ջերմատաներում: Այդ տեսակը ամերիկական հայտնի բուսաբան

Սվինգելի կողմից կուլտուրայի մեջ է մտցվել միայն վերջերս:

Փշատերևներից ավելի հետաքրքրական են *Podocarpus* և *Araucaria*: *Podocarpus*-ը փշատերև բույսի մի որինակ է, վորի սերմերն ունեն վափուկ պատյան և իրենց կազմությամբ հիշեցնում են ծածկասերմերի պտուղը—կորիզապտուղ, ըստ եյության վոչ մի ընդհանուր բան չունենալով վերջինիս հետ: Փշատերևների թվում պետք է նշել նաև գեղանի կրիպտոմերիայի (*Cryptomeria japonica* aben, *elegans*) մեկ լավ որինակ, վորն արմատակալված է տափառի մեջ:

Կրիպտոմերիայի այս ձևը ճապոնացիներն ստացել են *Cryptomeria japonica* վայրի տեսակից, վորի համար վերցրել են յերիտասարդ ստադիայում գտնվող կրիպտոմերիայի ծառերի կտրոնները, վորոնց տերևները և ամբողջ տեսքը խիստ տարբերվում են հասունացած ծառերից: Այս յեղանակով ֆիքսացիայի յենթարկած յերիտասարդ ստադիան ստացել է հատուկ պարտեզային անուն և տարածվում է այգիներում բացառապես կտրոնների միջոցով, այսինքն վեգետատիվ ձևով: Յերբնակի նկատվող վերադարձը դեպի նորմալ բազմացումը առաջ է բերում փոքր քանակությամբ ծլունակ սերմեր, վորոնք ցանկուղ դեպքում նորից տալիս են սկզբնական բույսը, այսինքն՝ *Cryptomeria japonica* իր տիպիկ ձևով:

Ծածկասերմ բույսերը մեր ջերմատանը ներկայացված են ամենից հարուստ: Ծածկասերմերի պրիմիտիվ խումբը, վորից ֆիլոգենետիկ ձևով ստացվում են շատ ուրիշները,—*Magnoliales* կարգը—ջերմատանը ներկայացված է քիչ ձևերով. մագնոլիաներից հետաքրքրական է *Michelia fuscata* անտեսք գորշագույն

ծաղիկներ ունեցող մի բույս՝ բավական ուժեղ և գուրեկան հոտով: Այս տեսակը հաջողութեամբ մշակվում և գրուհատում—Կովկասի Սև-ծովյան ափերին:

Այնուհետև ծածկասերմերի շարքում մենք տեսնում ենք կեղծ կամֆարային դափնին (*Cinnamomum glandulifera*)—Հնդկաստանի և Հիմալայների սովորական մի ծառ: Մեզ մոտ, ԽՍՀՄ-ում այդ ծառը վաղուց ընտելացել է Սև ծովի Կովկասյան ափերում և, որինակ՝ Բաթումիում կարելի չէ տեսնել ամբողջ փողոցներ՝ յերկու կողմից տնկված այս գեղեցիկ մշտադալար տեսակով: Այնուհետև գալիս են *Mahonia* ամերիկական թուփը, վորն իր հայրենիքում աճում է սոճու անտառների ծածկոցի տակ, Ֆիլոուսների տեսակները, ավստրալիական ակացիաները: Վերջին ցեղի նշանավոր ներկայացուցիչը՝ *Acacia melanoxylon*-ը առանձնապես հետաքրքրական է վորպես տերևային որգանների եվրոպեացի ափսոսաբեր: Մենք տեսնում ենք նորմալ փետրածաղի տերևի Ֆիլոգիում դառնալու բոլոր ստադիաները: Ակացիաների կողքին կա հարավ-ամերիկյան Ֆեյսոյա ծառի մի փոքրիկ որինակ. այդ ծառը սկսել են բազմացնել մեզ մոտ, Կովկասի Սև-ծովյան ափում համեզ և հոտավետ պտուղների համար, վորոնք իրենց համով հիշեցնում են յեղազը: Մի քիչ հեռու, իրենց հաստ կապտավուն և անփայլ տերևներով աչքի յեն ընկնում ավստրալիական եվկալիպտները: Ինչպիսի հայտնի չէ, եվկալիպտը (այդ ցեղի բազմաթիվ տեսակներից մի քանիսը) իր բարձրութեամբ յերկրորդ ծառն է ամբողջ աշխարհում: Իրենց հայրենիքում մի քանի տեսակները հասնում են մինչև 80 մետր և ավելի բարձրության և դրանով մրցում են բուսական աշխարհի հակա մամոնտի ծառի (*Sequoia*

gigantea) - հետ, վորը մեր ջերմատանը դեռևս չկա: Եվկալիպտները մեզ մոտ հաջողութեամբ մշակվում են Կովկասյան: Դրանք տալիս են յեթերային յուղեր, արժեքավոր բնափայտ, իրենց դրեղ արմատային սխտեմով և հսկայական գազաթով չորացնում են ճահճային վայրերը, առողջացնելով մալարիայի տեսակետից վտանգավոր շրջանները:

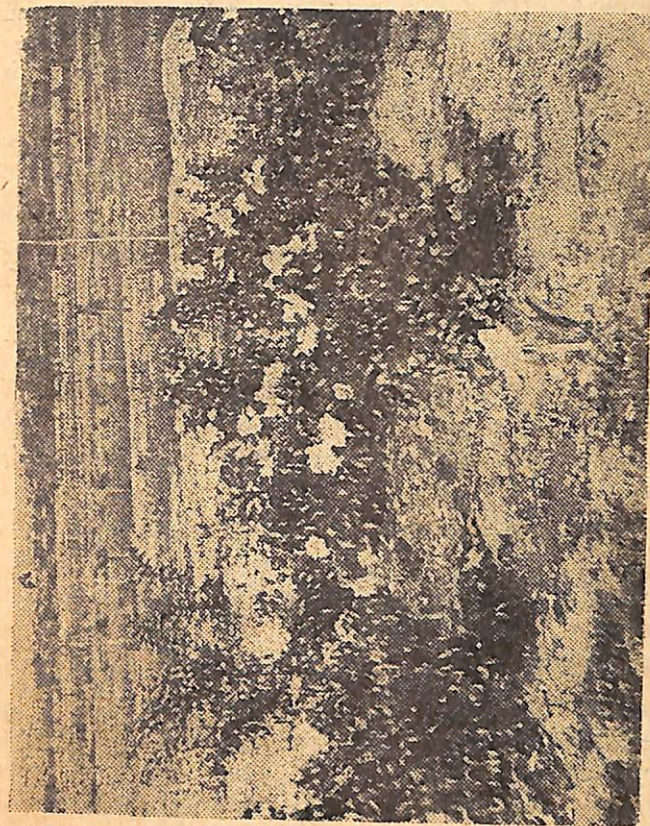
Ոռչող որինակների շարքում յերկաքիլավորների թվից հետաքրքրական է *Eryobotria japonica* կամ այսպես կոչված լոկլան (այլ կերպ ասած՝ ճապոնական զկեռը), վորը Սև ծովի ափին վաղուց մշակվում է վորպես պտղատու բույս: Սա ծաղկում է ձմռանը, իսկ վտակեզույն թթվաչա պտուղները հասնում են զարնանը, յերբ այդիներում դեռևս վոչ մի այլ պտուղ չի լինում:

Ջերմատանը շատ հետաքրքրական է այսպես կոչված սուկուլենտների (այսինքն հյութալի բույսերի) խումբը, վորը եվրոպեացի պրոցեսում հարմարվել է դիմանալ անընդհատ յերաշտին՝ իր մոտ՝ խոնավութեամբ սոգորված հյուսվածքների և որգանների ոգնութեամբ, վորոնք պատած են խիտ կուտիկուլայով, մինիմալ թվով հերձանցքներով և տրանսպիրացիայի խիստ դժվարացած պրոցեսով: Ընդհանրապես սուկուլենտ բույսերի ծաղիկները շատ նուրբ են, հփեմեր, հաճախ մնում են միայն մի քանի ժամ, սովորաբար խոշոր են և գեղեցիկ, բայց յերևան են գալիս սովորաբար բավական հազվագյուտ: Ծաղկումն այնպես է հյուսվում բույսը, վոր, որինակ՝ ագավայի ծաղկած անհատներն այնուհետև արագ կերպով մեռնում են:

Սուկուլենտներն առանձնացված են սխտեմից, դրանց թվում մենք տեսնում ենք թե յերկաքիլ և թե միաշաքիլ բույսեր, վորոնք յերբեմն արտաքուստ նման

են իրար: Սուկուլենտ բույսերի որինակի վրա մինք
դիտում ենք, թե ինչպես ընտելյունը, միջավայրի
միանման պայմաններում, բույսերի կառուցվածքի աս-
պարեզում միանման հետևանքների յե հասնում, ան-
կախ նրանց ծագումից և ազգակցությունից, այսինքն՝
մենք այստեղ հանդիպում ենք կենսաբանական կոն-
վերգենցիայի յերևույթի: Այստեղ հարուստ կերպով
ներկայացված և կակտուսների ընտանիքը. այս կակ-
տուսները գոյացնում են կամ գնդաձև, կամ թիթեղաձև
և կամ գլանաձև մուստ որդաններ (ցողուններ), վո-
րոնք, ավելի կամ պակաս խտուրթյամբ ծածկված են
փշերով. այդ փշերը սովորական մորֆոլոգիկ պատկե-
րացումներով համապատասխանում են խիստ սեզոնա-
կալի յինթարկված տերևների, վորոնք կորցրել են
իրենց ֆոտոսինթեզի հիմնական և գլխավոր ֆունկ-
ցիան: Աստիլիացիա կատարող հյուսվածքը կենտրո-
նացած և ցողունների մեջ: Կակտուսների մեջ այստեղ
կան Echinocactus, Cereus, Pilocereus, Opuntia ցեղերի
շատ տեսակներ: Առանձնապես որիդինալ և Piloce-
reus-ը՝ կլոր ցողունի գազաթին յերկար մազիկների
հետաքրքրական փնջիկով: Դրանք բոլորն ևլ ծագումով
չոր Մեքսիկայից են: Միաշաքիլ սուկուլենտները ներ-
կայացված են Agavae և Aloe-ի տեսակներով:

Վոչ սուկուլենտ միաշաքիլավորները, վորոնք դա-
սավորված են յիստեմով, ջերմատանը ներկայացված են
բազմաթիվ ընտանիքներով և ցեղերով: Այստեղ առաջին
հերթին ուշադրություն են գրավում արմավենիները,
վորոնք բարեխառն և ցուրտ յերկրներում բացառապես
սենյակի կամ ջերմատան բույսեր են: Սակայն մերձ-
արևադարձային գոտում, այն վայրերում, վորտեղ
նրանք վայրի վիճակում չեն աճում, արմավենիները հա-

Տեսակա-
վոր վարդերի
խումբը.

Չող կերպով մշակվում են գրունտում: ԽՍՀՄ-ում գրունտում (Արևմտյան Վրաստանում) մշակվում է դրանց ամբողջ 22 տեսակ: Այդ արմավենիներից մեր ջերմատանը ներկայացված են *Trachycarpus excelsa*, *Chamaerops humilis* և *Neowashingtonia polifera*: *Trachycarpus*-ը, կարելի չէ ասել, ամենից սակավապահանջ արմավենին է: ԽՍՀՄ-ում նա աճում է ամբողջ Սև-ծովյան ափերում, Տուսապսից սկսած մինչև Բաթումի: Աճում է նաև Թբիլիսիում: *Chamaerops humilis*-ը հայտնի չէ իր յերկրորդային տարածումով՝ ամբողջ Միջերկրական ծովի ափերին: Դա այնտեղ դարձել է լանդշաֆտային ծառ: Գեղեցիկ *Neowashingtonia*-ն փարթամորեն զարգանում է Սուխումիում:

Կոկոսային արմավենիներից մեզ մոտ կա հազվագյուտ *Cocos Romanziffiana*-ն, վորը հողում բնական ձևով աճեցնելու փորձեր եյին արվում Արևմտյան Վրաստանում, բայց այդ փորձերը վորոշակի հաջողություն չունեցան: Շատ գեղեցիկ է *Phoenix Roibeline*-ն. սա արմավենու դեկորատիվ տեսակ է և պտղատու չէ, ինչպես իր ցեղակից իսկական արմավենին (*Ph. dactylifera*), վորը լայն տարածված է Մերձավոր Արևելքում:

Մյուս միաշաքիլավորներից առանձնապես հարուստ է ներկայացված շուշանազգիների ընտանիքը: Այստեղ մենք տեսնում ենք գեղեցիկ, խոշոր *Crinum*-ները, ծնեբեկի (*Asparagus*) զանազան տեսակները և շատ ուրիշներ: Ուշագրավ են արբոնայինները (*Calla* և ուրիշ.), վորոնք ունեն կոթավոր ծաղկափթթություն, սպիտակ ծածկոցով: Շուշանազգիներից իր օրգինալ արտաքինով աչքի չէ ընկնում դանայան (*Danae racemosa*), այս թուփը վայրի վիճակում աճում է Կով-

կասի սահմաններում, Թալիշի լեռներում (Ադրբեջան): Այնուհետև գալիս են հացազգիները, բոշխերը, *Commelinaceae* (*Tradescantia*-ի զանազան տեսակները) և ուրիշ շատ բույսեր, վորոնց թվարկման և բնութագրի վրա մենք հնարավորություն չունենք այստեղ կանգ առնելու:

ՍԵՐՄՆԱՅԻՆ ԲԱԺԻՆ

Յերևանի Բուսաբանական այգու սերմնային բաժինը հիմնականում զբաղվում է հետևյալ խնդիրներով.

1. Հայաստանի վայրի և կուլտուրական ֆլորայի սերմերի հավաքումը:

2. Սերմերի փոխանակում Խորհրդային Միության և արտասահմանի այլ բուսաբանական այգիների ու գիտահետազոտական բուսաբանական հիմնարկներին հետ:

3. Սերմեր դուրս գրել Խնտիտուտի և այգու գիտական բաժինների աշխատանքների համար, ինչպես նաև Յերևանի մի շարք հիմնարկների հայտերով (ԲՈՒՀ-եր, գիտահետազոտական հիմնարկներ և այլն) առանձին կուլտուրաների վերաբերյալ գիտահետազոտական աշխատանք կատարելու համար:

4. Հայաստանի վայրի բույսերի սերմերի ծլման մորֆոլոգիան և ծլունակությունը վորոշելու մեթոդիկայի մի շարք հարցերի ուսումնասիրությունը:

Բուսաբանական Խնտիտուտի սերմնային բաժինը գոյություն ունի Բուսաբանական այգու կազմակերպման օրից: Իր գոյության ժամանակաշրջանում սերմնային բաժնի կողմից հրատարակվել է 5 *Delectus seminum* (սերմերի ցուցակ): 1936 թվի *Delectus seminum*-ն ուներ 220 տեսակ, 1937 թվինը՝ 335

տեսակ, 1938 թվինը՝ 579 տեսակ, 1939 թվինը՝ 800 տեսակ (919 համար), 1940 թվինը՝ 970 տեսակ (982 համար):

Ներկայումս սերմնային բաժինը կապ ունի խորհրդային Միության և արտասահմանի մինչև 440 գիտա-հետազոտական հիմնարկների և բուսաբանական այգիների հետ: Ստորև, № 1 աղյուսակում բերվում է այն յերկրների ցուցակը և քաղաքների, գիտա-հետազոտական հիմնարկների ու բուսաբանական այգիների թիվը, վորոնց հետ Ֆերեանի բուսաբանական այգին ցուցակներ և սերմեր է փոխանակում:

Աղյուսակ № 1

№ ըստ կարգի	ՅԵՐԿՐՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ	Սերմերի ցուցակներ		Սերմերի նմուշներ	
1	Խ Ս Հ Մ	124	39	51	33
2	Ամերիկա, ՄՆ	10	6	4	2
3	» Արգենտինա	3	1	1	—
4	» Բրազիլիա	2	—	—	—
5	» Կանադա	6	1	2	2
6	» Կոլումբիա	1	—	—	—
7	» Կուբա	6	—	—	—
8	» Մեքսիկա	4	—	—	—
9	» Պարագվայ	1	—	—	—
10	» Պերու	1	—	—	—
11	» Ուրուգվայ	2	1	—	—
12	» Չիլի	2	—	—	—
13	Անգլիա	17	3	4	1
14	Ավստրալիա	9	—	—	—
15	Աֆրիկա	18	1	1	1
16	Բելգիա	10	4	1	4
17	Բուլղարիա	2	1	1	1
18	Գերմանիա	55	19	16	19

№ ըստ կարգի	ՅԵՐԿՐՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ	Սերմերի ցուցակներ		Սերմերի նմուշներ	
19	Դանիա	1	1	1	1
20	Թյուրքիա	1	1	—	—
21	Իսպանիա	4	1	—	—
22	Իտալիա	23	8	5	6
23	Հարավսլավիա	3	1	1	1
24	Հնդկաստան	2	—	—	—
25	Հոլանդիա	12	—	—	—
26	Հունաստան	19	5	2	4
27	Հունգարիա	1	—	—	—
28	Ճապոնիա	3	1	—	—
29	Ճապոնիա	7	1	—	—
30	Ճապոնիա	2	—	—	—
31	Նոր Զելանդիա	1	—	—	—
32	Նորվեգիա	1	1	1	1
33	Շվեյցարիա	7	2	2	2
34	Շվեդիա	6	3	3	3
35	Չինաստան	2	1	1	1
36	Պորտուգալիա	3	2	2	2
37	Ռումինիա	3	1	1	1
38	Ֆինլանդիա	2	1	1	1
39	Ֆրանսիա	41	6	5	4

Բերված աղյուսակի համաձայն՝ այդու սերմերի ցուցակներն ուղարկված են 39 յերկիր՝ 400 գիտա-հետազոտական հիմնարկների, բուսաբանական այգիների, ինստիտուտներին կից կաֆեդրաների և այլն: Սերմերի ցուցակներ ստացված են խորհրդային Միության և արտասահմանի գիտա-հետազոտական հիմնարկներից և բուսաբանական այգիներից՝ 1939 թվին 96 հատ, 1940 թվին (առ 1 VI) 72 հատ: Ստորև, № 2 աղյուսակում բերվում է դուրս գրված և ստացված սերմերի նմուշների քանակը:

ՄԵՐՄԵՐԻ ՆՄՈՒՇՆԵՐԻ ՔԱՆԱԿԸ

Յ Ե Ր Ը	Դուրս և գրված			Ստացված և		
	Արտա- սահմա- նից	ԽՍՀՄ-ից	Ընդա- մենը	Արտա- սահմա- նից	ԽՍՀՄ-ից	Ընդա- մենը
Մինչև 1939 թ.	7415	4405	11820	4712	4088	8800
1939 թ.	6871	2502	9373	4491	1549	6040
1940 թ.						
Մինչև I/VI	5300	2200	7500	2688	1574	4262
5 տարվա ընթացքում	19586	9107	28693	11891	7211	19102

Միայն 1939 թվից մինչև այժմ սերմնային բաժինն ստացել և ավելի քան 180 պատվեր, մինչև 7000 նմուշ ընդհանուր քանակով:

Սերմնային բաժինն ունի մինչև 1000 տեսակ բույս-սերի սերմերի կոլեկցիա, մեր դաշտերի մոլախոտերի սերմերի և հերբարիումի ուսումնա-ցուցադրական կոլեկցիա:

Սերմնային բաժինն ունի ռեպրոդուկցիայի հողա-մաս, վորտեղ ցանվում են վորոշ վայրի բույսեր՝ թե՛ սերմեր հավաքելու և թե՛ այդ բույսերի բիոլոգիան ու տնտեսական արժեք ունեցող հատկություններն ուսումնասիրելու համար, դրանց մեր հանրապետությունից դուրս տնտեսական արտադրություն կուլտուրայի մեջ մտցնելու նպատակով:

ՀԵՐԲԱՐԻՈՒՄ

Բուսաբանական Ինստիտուտի բոլոր սեկտորների և մանավանդ սիստեմատիկայի սեկտորի աշխատանքի համար հիմնական ձեռնարկ և հանդիսանում հերբա-րիումը, այսինքն չորացրած և թղթի թերթերի վրա ամրացված բույսերի կոլեկցիան՝ հտիկետներով, վո-րոնց վրա նշված են բույսի գիտական անունը, բնա-կավայրը, հավաքելու տեղն ու թվականը և հավաքողի ու տվյալ բույսը վորոշող բուսաբանի ստորագրու-թյունները:

Յերևանի Բուսաբանական Ինստիտուտի հերբա-րիումն իր՝ Հայաստանի ֆլորան ներկայացնող մասում պարունակում է ավելի քան 27000 առանձին նմուշ-ներ (ներառյալ նաև Նախիջևանի ԱՅՍՀ-ից հավաքած-ները), իսկ ընդհանուր մասում (Herbarium generale)՝ մոտ 12000 նմուշ, վորտեղ առանձնապես շատ բույսեր կան Հայաստանի սահմանակից շրջաններից և յեր-կըրներից: Ընդհանուր հերբարիումում կան հարուստ կոլեկցիաներ՝ Միջին Ասիայից, Կովկասի Գլխավոր լեռնաշղթայից, Իրանից, Փոքր Ասիայից և եքսիկատ-ներ՝ Պաղեստինից: Այստեղ են մտել նաև ուկրաինա-կան ու միջին-ուսումնական հերբարիումը (վերջինս փոքր քանակությամբ):

Հայկական հերբարիումում տեսակների ընդհանուր քանակը հասնում է մոտ 3000-ի: Յուրաքանչյուր տե-սակ ներկայացված է վնչ թե՛ մեկ, այլ մի քանի որի-նակով, վորոնք հավաքված են Հայաստանի զանազան աշխարհագրական կետերում: Կովկասում տարածված բույսերի համարյա բոլոր ընտանիքներն ու ցեղերը ներկայացված են հերբարիումում:

Հայկական հերբարիումում ամենից լրիվ ներկայացված են Հայաստանի հարավային չոր շրջանների բույսերը, ինչպես նաև լեռների գագաթների ալպիական ֆլորան:

Հերբարիումի առանձնապես արժեքավոր մասը պետք է համարվի բույսերի այն տիպերի, այսինքն նմուշների կոլեկցիան, վորոնք Հայաստանում վերջերս են հայտարարվել ու նկարագրվել, կամ այսպես կոչված «նոր» տեսակները: Բանն այն է, վոր Հայաստանի ֆլորան ուսումնասիրված է դեռևս շատ անբավարար: Յուրաքանչյուր շատ թե քիչ յերկարատև եքսպեդիցիա կամ եքսկուրսիա բերում է մեկ կամ մի քանի նոր տեսակ, վորոնք մինչ այդ դեռևս բոլորովին անհայտ էին: Յերևանի բուսաբանները նկարագրել են այդպիսի մի քանի տասնյակ նոր տեսակներ: Դրանցից առանձնապես հետաքրքրական են նշենինները—*Amygdalus nairica* և *A. Zangezura*, տանձենինները—*Pirus Sosnovskii* և *P. Takhtadzhiani*, վայրի աշորան—*Secale chaldicum*, աստրագալները—*Astragalus vedicus* և *A. Vavilovi*, վիկը—*Vicia akhmaghanica*: Չափազանց հետաքրքրական են նաև հիպերիկոնի—*Hypericum formosissimum*, բուդրոզանների—*Herec-leum daralagheseicum* և *Corydalis Nariniana*—բոլորովին առանձնացած նոր հազվագյուտ տեսակները:

Յուրաքանչյուր ֆլորայի և յուրաքանչյուր հերբարիումի հարստությունը չափվում է նրա մեջ ներկայացված ենդեմիկ տեսակների և իրենց բնույթով հազվագյուտ տեսակների առկայությամբ ու քանակով: Դրանց մեջ հիշատակված նոր տեսակներից բացի (վորոնք մեծ մասամբ հանդիսանում են միաժամանակ և ենդեմիկ տեսակներ), պետք է նշել նաև հետևյալ բույ-

Ծառուկ
մալկա
բիկից

սերը՝ *Leontice minor*, *Papaver orientale*, *Allochrusa versicolor*, *Fibigia suffruticosa*, *Sisymbrium liearinum*, *Draba araratica*, *Physoptychis gnaphaloides*, *Vavilovia Aucheri*, *Astragalus gezeldarensis*, *A. Candolleanus*, *A. coelestis*, *A. uraniolimneus*. *Potentilla cryptophila*, *Symphyantra Zangezura*, *S. armena*, *Campanula radula*, *C. Choziatowskyi*, *Centaurea Behen*, *Amblyopogon erivanensis*, *Callicephalus nitens*, *Inula Seidlitzii*, *Cousinia daralaghesisca*, *Iris elegantissima*, *Bellevalia araxensis*, *Atropis sevangensis* և շատ ուրիշներ:

Հայաստանը կարող է պարծենալ իր ֆլորայի մեջ հացաբույսերի վայրի ցեղակիցների առատութեամբ, մանավանդ ցորենի և աշորայի: Այդ բույսերից թվենք՝ ցորենները—*Triticum dicoccoides*, *Tr. boeoticum* և *sp.* *Urartu*, աշորան—*Secale Vavilovi*, *S. anatolicum*, *S. chaldicum*, *S. perennans*, *S. daralaghesi*.

Այս բոլոր բույսերը լրիվ կերպով ներկայացված են հերբարիումում: Կան նաև պտղատու և մշակվող այլ բույսերի վայրի ցեղակիցների լավ և լրիվ կոլեկցիաներ, բույսեր, վորոնց ծաղումը կապված է Առաջավոր Ասիայի և Կովկասի հետ:

Հերբարիումը մեռած կոլեկցիա չէ, նա ամբողջ ժամանակ ապրում է իր առանձին, մեծամասնութունից ծածուկ, անընդհատ կյանքով: Հերբարիումի ուսումնասիրութեան հիման վրա գրվում են ֆլորաներ, այսինքն գրքեր, վորոնք տերմիններով և նկարներով պատկերում են այս կամ այն շրջանի կամ յերկրի ֆլորան: Այսպես՝ Յերևանի Բուսաբանական Ինստիտուտում, հերբարիումի գիտական մշակման հիման վրա, գրվել է ներկայումս տպագրվող «Յերևանի ֆլորան» յերկ-

հատորը, վորտեղ նկարագրված է բույսերի 1343 տեսակ, վորոնք տարածված են Յերևանի Բուսաբանական ոկրուգում:

Մասամբ Յերևանի հերբարիումի նյութերի հիման վրա պրոֆ. Ա. Ա. Գրոսսհեյմը գրել է իր «Կովկասի ֆլորան», վորը ներկայումս լույս է տեսնում յերկրորդ հրատարակութեամբ:

Հերբարիումը միշտ վորպես հիմնական տեղեկատու ձեռնարկ է ծառայում բույսերի ճիշտ գիտական անուններն իմանալու համար, ձեռնարկ է ծառայում նոր հավաքած բույսերը վորոշելու համար: Հերբարիումի կոլեկցիաների հիման վրա ուսումնասիրվում է բույսերի տարածումն այս կամ այն յերկրում և ամբողջ աշխարհում:

Հերբարիումի մեջ է հետազոտողը վորոնում նաև այն մի շարք հատուկ խնդիրների լուծումը, վորոնք կապված են բույսերի ֆիլոգենիայի, նրանց ծագման, վայրի բույսերից կուլտուրական բույսեր առաջանալու հարցերի հետ և այլն: Վերջապես, հերբարիումը կարևորագույն միջոց է դպրոցական բուսաբանությունն ուսումնասիրելու, ուսանողների և մանկավարժների կողմից բուսաբանական աշխատանքներ կատարելու ժամանակ:

Հերբարիումի կազմն անընդհատ հոսում է, նա լրացվում է նոր գտած բույսերով, վորոնք միշտ տեղավորվում են իրենց սխտեմատիկ տեղերում, հերբարիումի կրկնակի որինակներն ուղարկվում են ԽՍՀՄ-ի և արտասահմանի բուսաբանական հիմնարկները՝ նոր կոլեկցիաների հետ փոխանակելու համար, ինչպես նաև բույսերի այս կամ այն խումբը մասնագետ-բուսաբանների կողմից մշակելու համար:

Գիտական ինստիտուտի բոլոր աշխատանքների համար անհրաժեշտ բազա յե հանդիսանում գրադարանը: Յերեանի Բուսաբանական ինստիտուտի գրադարանը կազմվել է հանգուցյալ բուսաբան Գ. Ի. Լիավինովի գրադարանի մի զգալի մասից, վոր իր ժամանակ ձեռք է բերել Հայաստանի Բուսաբանական այգին:

Գրադարանի հիմնական կորիզն են կազմում զանազան «Ֆլորա»-ները և սիստեմատիկ բուսաբանություն տեղեկատվությունները:

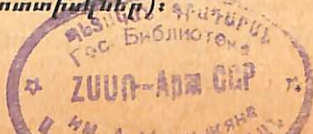
Բացի նոր գրականությունից և ժուրնալների մի ամբողջ սերիայից, վոր ներկայումս դուրս է գրվում (այդ թվում՝ մի շարք արտասահմանյան ժուրնալներ), գրադարանն ունի Հափազանց արժեքավոր անտիկվար գրքեր:

Այդ հրատարակություններից պետք է նշել՝

1—Humboldt, Bonpland et Kuhn, Nova genera et species plantarum, Plantae aequinoctiales, Monographia Melas tomdelearum, 2—Linnaeus, Species plantarum; idem, Sp. pl. Willdenow-ի խմբագրությ., idem, Sistema vegetabilium, Sprengel-ի խմբագրությամբ, idem, Flora suecica, idem, Philosophia botanica; 3—Ammano, Stirpium rariorum in Imperio Rutheno etc., 4—Kunth, Enumeratio plantarum, 5—De Candolle, Prodromus systematis nat. Regni veget. 6—Gmelin, Flora sibirica, 7—Ledebour, Flora rossica, idem, Flora altaica, 8—Boissier, Flora orientalis, 9—Sowerby, British Botany, 10—Reichenbach, Flora germanica excursoria և շատ ուրիշները:

Գրադարանն ունի ավելի քան 3500 հատոր գիրք և ավելի քան 1500 գիտական հոդվածների առանձին արտատպություններ (ոտտիսկներ):

	Եջ
Առաջաբան	5
Ընդհանուր տեղեկություններ	7
Այգու պատմությունը	8
Բուսաբանական այգու կառուցվածքը	12
Բուսաբանական այգու պուրակային տնկարքերը	14
Հայկ. ԽՍՀ-ի Ֆլորայի և բուսականության բաժին	33
Բուսաբանական այգու ծաղկաբուծությունը	40
Սուկուլենտների հոդամաս	41
Բուսական հումուս	44
Ոգտակար բույսերի բաժին	48
1. Հացարույսեր	48
2. Հատիկավոր ընդեղեններ	49
3. Բանջարանոցային բույսեր	49
4. Վայրի դեկորատիվ բույսեր	50
5. Դեղատու բույսեր	52
6. Յեթերա-յուղատու բույսեր	53
7. Տեխնիկական և յուղատու բույսեր	54
8. Բոստանային բույսեր	54
9. Պտղատու ծառեր և թփեր	55
Վայրի պտղատուների տնկարան	55
Կուլեկցիոն ջերմատուն	58
Սերմնային բաժին	67
Հերբարիում	71
Գրադարան	76

Պատ. խմբագիր՝ Յ. Դադարյան
Տեխ. խմբագիր՝ Վ. Մանուկյան
Լեզվ. խմբագիր՝ Ռ. Տոնյան
Սրբագրել՝ Տ. Բեռն
Պոստրուկ սրբագրել՝ Ս. Շահբադյան

Հանձնված է արտադրության 19/VIII 1940 թ.
Ստորագրված է տպագրելու 3/IX 1940
ՎՖ460. հրատ. № 75, պատվեր № 197, տիբո 1000

ԱրմՖԱՆ-ի հրատարակչության տպարան, Յերևան, Լենինի փ. 67

ԳԻՆԸ 2 ՌՈՒԲ.

2. 2. 1
00 14 15

<< Ազգային գրադարան

NL0269762

14062